

C-uppsats i historia

Chilenska flyktingar i Sverige efter 1973

En studie om chilenska flyktingars upplevelser av militärkuppen i Chile och efterföljande flykt till och flyktingmottagning i Sverige

Författare: Elizabeth Catalán-Morseby
Examinator: Erik Wångmar
Handledare: Lars Olsson & Anders Fröjmark
Termin: HT15
Ämne: Historia
Nivå: Grundnivå
Kurskod: 2HI33E

Chilean refugees in Sweden after 1973 - A study of Chilean refugees' experiences of the 1973 military coup in Chile and the subsequent escape to, as well as reception of refugees in Sweden

Abstract

The aim of this essay is to study Chilean refugees' experiences of the 1973 military coup in Chile as well as the subsequent escape to, and reception of refugees in Sweden. In order to accomplish the purpose of the essay, six Chilean refugees who arrived in Sweden after 1973 have been interviewed and have generated answers which are compared to previous research in this field. Furthermore, written history tends to describe people in power as well as warfare in general. Therefore, by using oral history as a method in this study to investigate Chilean refugees' experiences, a more nuanced and democratic version of what happened could appear. As a result, this study mostly concurs with previous research made in this field, thus arguing that political and social injustices triggered the Chilean refugees' involvement in Allende's popular unity in Chile. When Allende was overthrown by armed forces and a merciless persecution took place, the people interviewed in this study decided to escape to another country. The goal with the escape was to wait until the situation had calmed down and then, return to Chile. While in Sweden, they decided to continue the struggle towards a free and democratic Chile. However, as time passed during the long-term dictatorship, those dreams faded.

Keywords: Chilean refugees, 1973 military coup, escape, Chilean exile, reception of refugees in Sweden, interviews, oral history, experiences, memories

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Forskningsläget	6
2. Material och metod	9
2.1 Möjligheter och begränsningar med muntlig historia	9
2.2 Urval	12
2.3 Procedur	13
3. Bakgrund	14
3.1 Kolonisering och imperialism i Latinamerika och Chile - En historisk överblick	15
3.2 Den politiska situationen i Chile tiden före och under militärkuppen - En socialistisk dröm som inte gick i uppfyllelse	20
3.3 Politiska och ekonomiska motiv	25
3.4 Flyktingpolitiken gentemot chilensare i Sverige och Europa	31
3.5 Flyktingmottagningen i Sverige	36
4. Intervjuerna	38
4.1 Sociala och politiska orättvisor	38
4.2 En omtumlande och emotionell flykt	46
4.3 Kampen om ett fritt Chile fortsatte	47
4.4 Drömmen om att återvända	51
5. Diskussion och slutsatser	52
Käll- och litteraturförteckning	55

1. Inledning

”Jag försökte flertalet gånger att få din far att berätta om hans upplevelser av militärkuppen, men jag slutade när han började gråta.”¹

Den 11 september 1973 genomfördes en militärkupp i Chile, iscensatt av högerextrema rörelser, i målet att stoppa den socialistiska regering som etablerats och fått genomslag i landet. Högerpartier som fanns representerade i Parlamentet välkomnade kuppen och menade att en ”operation” var nödvändig och liknade militärens aktioner med ”kirurger” som opererade bort en marxistisk svulst.²

Militärkuppen genomfördes snabbt och effektivt och realiserades genom en längre tids ekonomisk motarbetande från högern, stöd från multinationella företag men även aktivt stöd från USA. Majoriteten av den lagliga regeringen fängslades och militärtrupper intog alla de större städerna i landet. President Allende begick självmord och flera av hans medarbetare dödades samtidigt som delar av krigsmakten och polisen förklarade sig lojala mot kuppmakarna. Arméchefen Augusto Pinochet stod i spetsen för militärjuntan och utropade kort därefter en ny regering i landet.³

Samtliga former av protester och försvar av landets lagliga regering slogs brutalt ned i städerna och på landsbygden. Fackmän och politiska ledare förföljdes i hela landet. Ett flertal fängslades och mördades, medan andra lyckades få fristad i utländska ambassader eller gick under jorden. De som inte lyckades fly blev politiska fångar i nyinrättade koncentrationsläger som inte räckte till för alla. Idrottsarenor fylldes därför med fängslade arbetare och intellek-

¹ Samtal med min mor, Maria Morseby, den 1 november 2015

² Lindqvist, 1991, s. 32

³ Lindqvist, 1991, s. 32

tuella. Etnologen Beatriz Lindqvist (1991) beskriver repressionen som massiv och skoningslös.⁴

En omfattande flykt och utvandring från Chile startades efter militärkuppen 1973, och anses vara den största i Chiles historia. Av de hundratusentals chilensare som valde att fly efter militärkuppen, fick över 8 000 chilenska flyktingar beviljad asyl i Sverige den första tiden. Det är dessa flyktingar, med framför allt politisk anknytning, som anlände till Sverige som jag har valt att fokusera min uppsats på. Jag har därför valt att genomföra ett intervjuprojekt i målet att undersöka chilenska flyktingars upplevelser av militärkuppen samt efterföljande flykt till och flyktingmottagningen i Sverige. Min förhoppning är även att sådana intervjuer ur ett demokratiskt perspektiv kan hjälpa till att belysa den lilla människans, alltså flyktingarnas, upplevelser av en traumatisk situation som tvingade människor på flykt, liksom deras möte och anpassning till en ny samhällelig verklighet i vilken flyktingmottagandet spelar en stor roll.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är således först att ge en bild av chilenska flyktingars upplevelser av det som hände i Chile tiden innan och under militärkuppen 1973, för att sedan undersöka deras upplevelser av flykten från landet och den efterföljande flyktingmottagningen i Sverige.

Frågeställningar för att uppnå syftet är:

- Hur beskriver chilenska flyktingar sina upplevelser av den politiska situationen i Chile tiden innan och under militärkuppen?
- Vad upplever flyktingarna att de hade för mål med flykten?
- Hur upplever flyktingarna flyktingmottagandet i Sverige?
- Hur motiverar flyktingarna sina beslut att stanna i Sverige?

⁴ Lindqvist, 1991, s. 33

1.2 Forskningsläget

I följande kapitel redovisas i kronologisk ordning, tidigare forskning relaterad till chilenska flyktingars upplevelser av militärkuppen i Chile 1973 samt efterföljande flyktingmottagning i Sverige. I forskningsläget delges även möjliga orsaker till den utländska inblandningen vid militärkuppen i Chile, då en sådan bakgrund skulle kunna ge en ökad förståelse för chilenska politiska flyktingars politiska engagemang och motiv till flykt från landet.

Svante Lundberg studerar flyktingskapet hos de latinamerikanska politiska flyktingar som kom till Sverige och Västeuropa under 1970-talet i boken *Flyktingskap - Latinamerikansk exil i Sverige och Europa* (1989). Det framgår i boken att latinamerikanarnas exil och flyktingskap har mycket gemensamt med andra epoker och andra delar av världen, vilka betraktat "den utvecklade västvärlden" som de kommit till med blandade känslor. En röd tråd hos flyktingarna är tanken om återvändandet till hemlandet och är en del av exilens betydelse. Exilen är en följd av nederlaget för de revolutionära och/eller nationalistiska projekt som de individuellt och kollektivt kämpade för. Det visar sig dock att återvändandet var svårare att förverkliga än man tänkt sig. Trots tankar om att diktaturen snart skulle falla, skulle det dröja innan diktaturen föll och därför blev de politiska aktiviteterna i exillandet, som var intensiva och konfliktfyllda, av stor betydelse. Återvändandet handlade också om en önskan att se bortom sin egen maktlöshet och sociala degradering i exillandet. Exempelvis kunde akademikers möte och anpassning till en ny samhällslig verklighet i många fall leda till konflikter då AMS, en svensk myndighet som var huvudansvarig för flyktingmottagningen, förespråkade en omskolning till svarvare eller svetsare för en snabbare biljett till arbetsmarknaden. Vidare beskrivs mötet med hemlandet efter många år i exil som en chock, efter att idealiserade föreställningar ställdes i kontrast med vad som ansågs vara en hård verklighet. Motsättningar mellan de som valde att fly och de som stannade kvar var inte ovanliga och kunde handla om anklagelser av att ha levt ett rikt och välbeställt liv som flykting i exillandet, medan de som stannade kvar anklagades för att ha anpassat sig till diktaturen. De som bestämde sig för att

stanna i exillandet fick exilen en ny mening, nämligen att bibehålla den latinamerikanska sidan av sin personlighet och samtidigt bygga broar mellan länder och kulturer.⁵

I sin avhandling *Drömmar och vardag i exil* (1991) studerar etnologen Beatriz Lindqvist chilenska flyktingars erfarenheter av livet i Malmö och hur den med tiden förändrades i mötet med det svenska samhället. Författaren har i sin analys utgått från den kulturella process som uppstår i mötet med svensk kultur för att ta reda på hur den kan ha inverkat på gruppens föreställningar och anpassning till en ny samhällelig verklighet. Studien visar att när chilenska flyktingar kom till Sverige efter 1973 fortsatte de kampen om ett fritt och demokratiskt Chile. Dock kom flyktingarnas dröm om en revolutionär koloni i det nya landet att försvagas i takt med att det svenska samhället och välfärden påverkade dem allt mer. Chilenarna etablerade sig i Sverige och så småningom bleknade drömmen för många om att återvända till Chile.

I *Den unika individen eller det generella skeendet? Argument för förnyelse av den historiska biografien, utifrån en svensk-chilensk fallstudie* (2008) studerar Jimmy Engren en chilensk Mapucheindians levnadsberättelse i relation till Chiles förändrade roll i den globala ekonomin under 1950-1970-talet. Vid analysen av levnadsberättelsen har Engren utgått från de historiska begreppen struktur och aktör. Studien visar att det fanns en stark efterfrågan på landets mineraler i form av koppar efter andra världskriget. Utländska investerare, framförallt amerikanskt kapital, lockades till landet och kontrollerade över 80 procent av Chiles kopparbrytning. De utländska investerarna kammade följaktligen hem stora vinster från den chilenska naturen och industrin. Utländska investerares intressen i Chile ledde också till en ökad inblandning i landets inhemska politik. Kommunisterna, som hade gått till val och tillsammans med Radikalerna bildat regering, blev exempelvis satta i koncentrationsläger för omskolning och förbjöds att bedriva politik. Även gruvarbetare som arbetade i kopparindustrierna och protesterade mot låg lön och dåliga arbetsförhållanden placerades i koncentrationsläger. Chile var beroende av sin exportindustri och därför betraktades fenomen som socialism och fackföreningar som hot mot den ekonomiska utvecklingen.

⁵ Lundberg, 1989, s. 154-163

Ytterligare en studie jag har haft användning för är Osvaldo Salas artikel *Den chilenska diasporan* (2008) som är en statistisk undersökning av chilensk utvandring från 1950 och framåt. Artikel redogör bland annat för chilenska utvandrares motiv till utvandring samt dess omfattning. Ur artikeln framgår att utvandring från Chile var ovanlig innan 1970-talet, men kom i samband med militärkuppen 1973 att öka markant och pågå fram till början av 1990-talet när Pinochet-diktaturen föll. Studien visar även att majoriteten chilenska flyktingar uppgav politiska motiv som skäl till utvandring tiden efter 1973. Under 1980-talet uppgav däremot majoriteten chilenska utvandrare ekonomiska motiv som skäl till utvandring vilket tros bero på den ekonomiska kris och svåra arbetsmarknadssituationen som rådde i landet.⁶

En annan bok jag har haft användning av i min studie är *Ett liv för Chile - Solidariteten med Chiles folk och chilensare i Sverige 1970-2010* (2011) skriven av Fernando Camacho Padillas i vilken han redogör för de faktorer som gjorde det möjligt för chilenska flyktingar att komma till Sverige. Han beskriver bland annat den centrala roll som den svenska solidaritetsrörelsen med Chile spelade för att synliggöra den politiska situationen i Chile och chilenska flyktingars kamp för ett fritt Chile, socialdemokratins betydande kontakter med chilenska politiska ledare, den chilenska kolonins betydelse för den fortsatta kampen samt hur chilensare i exil organiserade sig politiskt. Det framgår att Sverige var ett fördelaktigt land för latinamerikaner som flydde från politiskt förtryck efter militärkuppen i Chile. Den svenska socialdemokratiske regeringen med Olof Palme i spetsen sympatiserade tydligt med chilenska politiska flyktingar vilket fördömdes av militärjuntan. Det politiska klimatet i Sverige var följaktligen positivt till chilenska flyktingar och engagemanget och medlemsantalet var stort i solidaritetsrörelser med Chile. Ett väsentligt kulturutbyte ägde rum i solidaritetsrörelserna vilket underlättade integrationen av flyktingarna i Sverige.⁷

⁶ Salas, 2008, s. 121-122

⁷ Camacho Padilla, 2008, s. 35,& 29

2. Material och metod

I följande avsnitt presenterar jag uppsatsens metod samt diskuterar möjligheter och begränsningar med muntlig historia. Jag beskriver även det urval som gjorts och hur jag gått tillväga med intervjuerna.

2.1 Möjligheter och begränsningar med muntlig historia

Muntlig historia är en relativt ny metod i historievetenskapen. Exempelvis accepterades inte muntlig historia som metod i den akademiska världen i USA förrän på 1940-talet.⁸ Generellt behandlar den officiella och skrivna historien maktens män och krigföring och delger således mycket lite om den lilla människans upplevelser av historien. Detta tycker jag är synd, då dessas erfarenheter och upplevelser har potential att levandegöra samt ge en bredare bild av händelser från det förflutna. Genom att vittnen från olika bakgrunder får komma till tals och beskriva sina upplevelser kan en mer nyanserad samt demokratisk bild av historien uppnås och är även viktiga anledningar till varför jag valt muntlig historia som metod för att uppnå uppsatsens mål, att ta reda på chilenska flyktingars upplevelser av militärkuppen i Chile 1973, flykten till och flyktingmottagningen i Sverige.⁹

Det är onekligen så att muntlig historia är en metod som är fördelaktig när det gäller att synliggöra grupper i ett samhälle som annars är svåra att få kunskap om i traditionella typer av skriftligt material. En sådan grupp är flyktingar, som oftast betraktas i ett ovanifrånperspektiv av myndigheter och organisationer. Generellt betraktas flyktingar inte som subjekt utan som objekt av tjänstemän på myndigheter, arbetsgivare, fackföreningsmän eller journalister som berättar om flyktingar. Muntlig historia möjliggör därför forskaren att få en inblick i flyktingars perspektiv på sina egna erfarenheter och liv, givetvis i ett efterhandsperspektiv. Om flyktingarnas historia skiljer sig från myndigheters perspektiv skulle även muntlig historia kunna

⁸ Tosh, 2011, s. 324; Pahlm, 2005, s. 7

⁹ Svanberg, 2015, s. 171

ge upphov till en bredare bild av historien än den officiella och skrivna historien förmår att ge upphov till. Min förhoppning är således att intervjuerna bidrar till en mångfacetterad berättelse där varje persons skilda utgångspunkter, erfarenheter och perspektiv synliggörs.¹⁰

Lindqvist (1991) använder i sin avhandling *Drömmar och vardag i exil*, av metoden muntlig historia för att analysera chilenska flyktingars liv i Sverige. Hon betonar att varje beskrivning av verkligheten som görs i levnadsberättelser kan ses som en samverkan mellan individen och den faktiska verklighet som denne lever i.¹¹ Vad Lindqvist (1991) menar är att våra minnen och utopier inte är otillförlitliga beskrivningar av verkligheten utan skapande ”referenser” till en verklighet under förändring. Skapandet av livshistoria är med andra ord inget som utförs i intervjuens ögonblick utan är ett resultat av ett oavbrutet samspel mellan nya tolkningar av nya erfarenheter utifrån tidigare föreställningar, eller omvänt, att justera eller förändra gamla föreställningar som ett resultat av nyvunna erfarenheter.¹² Möjligheterna med muntlig historia som metod är alltså många för lyssnande historiker och kan bidra till infallsvinklar av användbar information att både analysera och dra nytta av vid skapandet av historia. Som människor skapar, omarbetar och omvärderar vi kontinuerligt vår livshistoria genom livets gång och är ett resultat av en process och ett ständigt samspel som pågår mellan individen och omvärlden.

Det finns uppenbart subjektiva dimensioner med muntlig historia som är värda att bejaka när man väljer att analysera det förflutna genom intervjuerättelser. Precis som Svanberg (2010) poängterar är minnet inte en trygg förvaringsbox för historiska fakta, utan en aktiv process där händelser ur det förflutna sorteras och ges mening.¹³

¹⁰ Svanberg, 2015, s. 171

¹¹ Lindqvist, 1991, s. 27

¹² Lindqvist, 1991, s. 27

¹³ Svanberg, 2015, s. 173

Vid analys av flyktingars levnadsberättelser finns således en subjektiv reflektion av det som skett. Svanberg (2015) har resonerat kring centrala kännetecken för levnadsberättelser och menar att de alltid har en början och ett slut, och där berättelsens utvalda händelser och möten organiseras till en begriplig och meningsbärande helhet.¹⁴ Slutet av levnadsberättelsen är redan given och den kan även i efterhand konstrueras. Levnadsberättelser kan därför beskrivas som efterhandskonstruktioner då den intervjuade kan binda samman utvalda händelser på varandra likt en kausal kedja, och där den intervjuade tenderar att analysera dåtiden med nutiden som utgångspunkt.¹⁵ Men trots att kronologin kanske inte stämmer i intervjupersonernas redogörelser kan ändå de händelser som intervjupersonerna väljer att betona och tillskriva mening vara ytterst betydelsefulla för den lyssnande historikern, då flyktingars subjektiva betoning av vissa händelser eller möten, kan visa på betydelsefulla delar i människors liv.¹⁶ Även Tosh (2011) ser en historisk faktor i att studera sociala gruppers sätt att assimilera och tolka sin politiska erfarenhet, eftersom den har potential att belysa den politiska kulturens kärna.¹⁷

Några minnesforskare, som diskuterat relationen med det förflutna som faktisk verklighet och den efterhandskonstruerade berättelsen, betonar att fragment ur korttidsminnet kan omvandlas till meningsbärande långtidsminnen. Som lyssnande historiker är det därför viktigt att vara medveten om det sociala samspelet som uppstår vid en intervjusituation, som är ett samspel mellan den som berättar och den som lyssnar. Den som berättar anpassar sig följaktligen till den som lyssnar vilket innebär att varje återberättelse kan skilja sig från den förra.¹⁸ Således finns en etisk aspekt att förhålla sig till som lyssnande historiker eftersom berättarens övertalningsstrategi syftar till att införa en syn på världen som inte är etiskt neutral. Detta gör att

¹⁴ Svanberg, 2015, s. 173

¹⁵ Tosh, 2015, s. 326

¹⁶ Svanberg, 2015, s. 173

¹⁷ Tosh, 2011, s. 329

¹⁸ Svanberg, 2015, s. 174; Tosh, 2011, s. 325

varje återberättelse direkt eller indirekt av berättaren eller åhöraren medför en ny uppfattning av världen.¹⁹ Dock är muntlig historia, i händerna på en historiker, onekligen intressant material att studera då det har potential att belysa det förflutna men ger även tillfälle för forskaren att studera betydelsen av det förflutna för de intervjuade genom hur och vad de berättar.²⁰

2.2 Urval

Utifrån uppsatsens frågeställning och syfte att analysera chilenska flyktingars upplevelser av militärkuppen och efterföljande flyktingmottagning i Sverige, har jag valt att fokusera på politiska flyktingars upplevelser av kuppen och där dessas upplevelser av flykten inföll så nära inpå kuppen som möjligt. Det är min förhoppning ett sådant urval ökar analysens giltighet då politiska flyktingar var de som i första hand påverkades av kuppen och i regel de första att fly landet. mer eller mindre i anslutning till kuppen²¹

När jag påbörjade arbetet med att studera chilenska flyktingars upplevelser av militärkuppen 1973, flykten och efterföljande flyktingmottagning i Sverige, var ett problem att hitta just politiska flyktingar som migrerade till Sverige. En stor del av min fars bekanta i Småland var ekonomiska flyktingar från Chile och migrerade således fler år efter militärkuppen och då av ekonomiska skäl. Dock efter lite djupare efterforskning kunde jag genom en chilensk socialistisk förening i Stockholm finna flertalet manliga och politiskt aktiva flyktingar som anlände till Sverige ganska snart efter kuppen och som var villiga att ställa upp på en intervju. Vid vidare forskning och genom att gå med i en Facebookgrupp vid namn "Chilekommittén", kunde jag finna en kvinna som arbetat på en flyktingmottagning i Alvesta med majoriteten chilenska flyktingar. Lyckligtvis hade hon även flertalet kontakter med chilenska flyktingar däribland kvinnliga flyktingar med politisk anknytning. Genom denna kontakt fick jag en

¹⁹ Lindqvist, 1991, s. 27

²⁰ Svanberg, 2015, s. 174

²¹ Salas, 2008, s. 121-122

mångfald i intervjumaterialet, vilket förhoppningsvis kan bidra till en mer mångfacetterad bild av chilenska flyktingars upplevelser i min analys.

De jag intervjuade vid enstaka tillfällen var följande personer:

Carlos Soto, pensionerad bankman

Maria Angelica Briones, pensionerad förskoleassistent

Domingo Paine, pensionerad ingenjör och politiker

David Pena, pensionerad politiker och entreprenör

Peter Diaz, pensionerad lokalvårdare och fackman

Chilensk kvinna, forskare

2.3 Procedur

Likt Svanberg (2015) har jag utgått från ett migrationssystemperspektiv vid analysen av flyktingarnas levnadsberättelser, eftersom ett sådant perspektiv undersöker flyktingarnas levnadsberättelser i tre steg med start från deras *bakgrunder*, *de faktiska migrationerna* och *interaktionsprocesser* i det nya landet. Perspektivet har jag också använt vid struktureringen av mina intervjuanalyser, då de följer en levnadshistorisk mall och i kronologisk ordning börjar i flyktingarnas bakgrund, flykten från landet och mötet med det nya landet. Vid intervjuerna började jag således kronologiskt med att ställa frågor om den intervjuades uppväxt och barndom, om föräldrarnas yrken, om de hade syskon, deras skoltid och eventuella arbeten. Därefter ställde jag frågor om bakgrunden till deras politiska engagemang, deras upplevelser av den politiska situationen i Chile och förloppet under militärkuppen 1973. Därefter tog jag upp frågor kring flykten från Chile och slutligen om flyktingmottagningen i Sverige. Vid intervjuerna uteslöt jag inte möjligheten att ställa följdfrågor för att få mer detaljerad information och fördjupade insikter. Jag var också noga med att vara flexibel under intervjuerna så att intervjupersonerna kände att de, så långt det var möjligt, obetvingat kunde prata om sina upplevelser.

Flertalet intervjuer ägde rum i intervjupersonernas hem eller i en föreningslokal och mestadels under avslappnade former. Ett par intervjuer ägde rum i en chilensk föreningslokal, vilket för intervjupersonerna upplevdes vara en praktisk och välbekant plats att prata om sina upplevelser. Jag erbjöd dem att skicka intervjufrågorna i förväg till intervjupersonerna, vilket de flesta intervjupersoner tackade ja till. Det finns nackdelar med en sådan metod då de kan leda till förberedda eller tillrättalagda svar. Dock skulle fördelarna med intervjufrågor som skickas i förväg kunna överväga nackdelarna eftersom intervjupersonerna då ges möjlighet att i lugn och ro reflektera över vilka händelser i livet som anses vara av störst betydelse för dem. Det kan även anses vara forskningsetiskt riktigt att intervjupersonerna i förväg får reda på vilka områden som intervjun kommer att kretsa kring. Sådana samtal har dessutom potential att ge mer om forskaren är flexibel under samtalen och låter intervjupersonerna förbereda sig inför mötet.²²

De sex intervjuer jag genomförde med migranterna är cirka en timme långa och de spelades in. Ljudinspelningar anses vara ett av de mest förekommande tillvägagångssätten att dokumentera intervjuer och är också något som underlättat analysen och sammanställningen av informationen då jag arbetat själv.²³

3. Bakgrund

För att få en ökad förståelse för undersökningens resultat och slutsatser, ger jag en utförlig bakgrundsbeskrivning. Jag börjar med att översiktligt beskriva den ekonomiska och sociala utvecklingen i Latinamerika och Chile under kolonialtiden, och ger exempel på en chilensk minoritetsgrupp, mapucheindianer, som påverkades negativt av imperialismen och koloniseringen. Syftet med detta är att ge en historisk bakgrundsbild till utvecklingen i Chile vilken hade betydelse för framväxten av människors politiska engagemang i vänsterrörelsen fram till tiden vid militärkuppen. Därefter beskriver jag den politiska situationen före och efter mili-

²² Svanberg, 2015, s. 172

²³ Denscombe, 2009, s. 367

tärkuppen i Chile, vilket efterföljs av en bakgrund av de motiv till utvandring som chilenska flyktingar drevs av efter militärkuppen fram till diktaturens fall i början på 1990-talet. Jag har också valt ett ge en bakgrund till flyktingpolitiken för latinamerikanska flyktingar i Europa, främst Sverige, efter 1973 samt flyktingmottagningen i Sverige.

3.1 Kolonisering och imperialism i Latinamerika och Chile - En historisk överblick

När Christoffer Columbus med stöd av det spanska kungahuset anlände till Latinamerika 1492 gjorde han anspråk på att ha funnit den ”nya världen”. I själva verket hade kontinenten sedan tvåtusen år tillbaka befolkats av framstående indianer, stammar och högkulturer.²⁴ När den europeiska världen mötte amerikanerna uppstod följaktligen blodiga konflikter mellan kolonistörer och ursprungsbefolkningen. Imperier som Inka- och Aztekrikerna var emellertid lättare för européerna att ta över eftersom folket där hade en lång historisk erfarenhet av att finna sig i ett främmande herravälde, att betala skatt, att arbeta för andra och anpassa sig i sociala sammanhang. Detsamma kan inte sägas vid koloniseringen av vad som ansågs vara ”mindre utvecklade” folk dvs. jordbrukare och nomadiska stammar som visade sig vara svårare att besegra och utnyttja. Erövringsförsöken resulterade därför många gånger i förintelsekrig mot människor som motsatte sig underkastelse. Ett exempel på en sådan grupp är mapucheindianerna i södra Chile som krävde större blodsutgjutelse än erövringen av de större rikerna. Mapucheindianerna kunde genom sin sociala organisation och tradition, lättare studera fienden och anpassa krigföringen och kunde därmed försvara sin frihet effektivt under hela kolonialperioden.²⁵

Efter Columbus upptäckt av ”den nya världen” iscensattes nya expeditioner av privata entreprenörer med en närmast kaotisk erövrarlust. Efter några år av pionjäernas, eller rättare sagt conquistadorernas, personvälde dröjde det inte länge förrän den spanska kronan sände ut äm-

²⁴ Rojas, 1988, s. 7

²⁵ Rojas, 1988, s. 13-14; Elliott, 2007, s. 63

betsmän som tog kontroll över de nya områden, vilket var ett mönster som kom att präglade erövringsprocessen av Latinamerika.²⁶

Den spanska kronan strävade efter kontroll i de nyerövrade områdena för att maximera metropolens och kyrkans rikedom och makt. För att detta skulle förverkligas krävdes effektiva och starka styrmedel från statligt håll, och skapade följaktligen åtskilda intressen med den ditflyttade spanska elitens makt. Exempelvis valde Columbus inför faktumet att upptäcktsresorna inte var tillräckligt lönsamma att exportera indianer, likt portugiserna gjort i Afrika. En stor mängd indianer tillfångatogs således 1495, av vilka bland annat 500 skickades till Spanien för slavarbete, medan andra sattes i tvångsarbete i gruvor för att utvinna guld.²⁷ Slaveriet förbjöds sedan av den spanska kronan, som såg indianerna som kolonialväldes primära arbetskraft, men uppstod sedan i nya former. För att utåt sett rättfärdiga sina territoriella anspråk menade den katolska monarkin att indianerna i egenskap som nya undersåtar och icke kristna var i behov av beskydd mot skadligt inflytande. De skulle omhändertas och, likt barn som inte visste bättre, skolas om till katoliker.²⁸

Kyrkans roll var väsentlig när politiken i den nya kontinenten utarbetades. Tanken var att indianer skulle vara under prästernas försorg och att de skulle hållas isär ekonomiskt, politiskt och socialt från de spanska erövrarna med tanke på behovet av arbetskraft för den nya kolonialmakten. Detta utgjorde också bakgrunden till den juridiska konstruktionen där målsättningen var två Amerika, det spanska och det indianska, som skulle samexistera. Detta visade sig dock vara mycket svårt att realisera då spanjorerna inte var nybyggare i stil med de som senare kom att befolka Nordamerika. Spanjorerna hade kommit dit som herrar från Europa för att kriga, erövra, plundra, idka handel och missonera, alltså inte för att etablera sig direkt i produktionen av varor inom jordbruk, gruvarbeten och hantverk. Herrefolksmentaliteten hos

²⁶ Rojas, 1988, s. 18

²⁷ Rojas, 1988, s. 19

²⁸ Rojas, 1988, s. 20

erövrarna ledde följaktligen till en hänsynslös exploatering av indianerna. Det var dessutom lagligt att förslava indianer som öppet visade sitt missnöje mot koloniseringen. Den hårda behandlingen av indianerna tillsammans med nya okända sjukdomar minskade ursprungsbe-
folkningen till en bråkdel av vad den hade varit.²⁹ Flertalet präster som var bekymrade över
utvecklingen protesterade mot förtrycket av indianer.³⁰ Protesterna ledde bland annat till att leda
till att en import av afrikanska slavar för att underlätta indianernas börda eller kanske snarare
för att få en mer lätthanterlig börda. Detta hade emellertid endast marginell betydelse för in-
dianerna som i slutändan inte fick bättre arbetsvillkor. De följande 350 åren skedde en mas-
simport av afrikanska slavar eftersom de visade sig vara en överlägsen arbetskraft i nya eko-
nomiska projekt och plantage som odlade sockerrör.³¹

Den kreolska oligarkins³² storhetstid ägde rum under 1800-talet. Deras ökade ianspråksta-
gande av jord och marktillgångar på kontinenten ökade deras makt. Industrialiseringen och
urbaniseringen som ägde rum i Europa och USA ledde till en efterfrågan på kontinentens ut-
bud av mineraler och jordbruksprodukter, där deras behov skapade en tillväxt och utbyggnad
i både infrastruktur och gruv- och jordbruksindustrin. Elitens anspråk på nya jordområ-
den fortsatte under perioden att öka och ledde till en offensiv mot staten, kyrkan och india-
nernas jord.³³ Under kolonialtiden hade den dåvarande lagstiftningen inneburit skydd av indi-
anernas kollektiva egendom, men var något som konservativa och reformsinnade liberaler
ville åt.³⁴ De betraktade indianlagarna som medeltida och något som hindrade indianerna från
att integreras i det västerländska kulturarvet. Lagar utfärdades således för att legalisera eröv-

²⁹ Rojas, 1988, s. 20-21

³⁰ Elliott, 2007, s. 64

³¹ Rojas, 1988, s. 21

³² Den kreolska oligarkin var det jordägande folket och ättlingar till spanjorer som utvandrade till La-
tinamerika

³³ Rojas, 1988, s. 62-63

³⁴ Rojas, 1988, s. 64

rarnas privatisering av indianernas kollektiva jordområden. Så gott som alla produkter som exporterades från Latinamerika hade en blodig historia bakom sig. Tusentals småkrig ägde rum i en konflikt mellan jordägarna och indianer. Otaliga indianstammar förintades, medan de som överlevde förlorade sin frihet och sitt jordinnehav. I södra Chile anställde exempelvis ullexportörer indianjägare som fick en summa pengar för varje dödad indian.³⁵

Ett exempel på en minoritetsgrupp som marginaliserades samtidigt som nya maktförhållanden och maktstrukturer etablerades av kolonisateurer, var mapucheindianer. Sedan 1800-talet var relationen mellan Mapucheindianer och den chilenska staten minst sagt komplicerad. Mapucheindianerna hade länge betraktats med misstänksamhet inte minst på grund av dess kulturella särart men också för att de befolkade områden som ansågs attraktiva för kommersiell verksamhet. När en vit kapitalistisk expansion pågick söderut under början av 1900-talet tvingades Mapuches att flytta in till reservat med försämrade försörjningsmöjligheter av jorden och således minskade ekonomiska förutsättningar för överlevnad. Jord, som en gång tillhört och brukats kollektivt av Mapuche, föll i händerna på rika och vita chilenska markägare, som förvandlade jorden till kapitalistiskt drivna storjordbruk. I takt med att expansionen pågick hamnade fler och fler Mapuche i fattigdom. Trots att staten en gång givit Mapuche landdonationer hade dessa nu övertagits av privata intressen, och i Mapucheområden rådde överbefolkning. Påtagligt mindre landområden som Mapuche tilläts bruka blev snabbt undermålig på grund av långvarig överanvändning vilket orsakade dåliga skördar. Under 1930-1940-talet kunde allt fler av Mapucheindianerna inte längre försörja sig på sitt jordbruk, vilket ledde till att kvinnor och män tvingades flytta till städer eller bli arbetare på godsen. I städerna utgjorde Mapuche en billig arbetskraftsreserv.³⁶

I slutet på 1940-talet präglades den chilenska ekonomin av en relativt mild efterkrigsoptimism. Chile är ett land rikt på koppar och andra mineraler, som eftertraktades runt om i värld-

³⁵ Rojas, 1988, s. 65

³⁶ Engren, 2008, s. 143-145

den, inte minst efter andra världskriget. Efterfrågan under efterkrigstiden gjorde dessutom att priset på landets exportprodukter kunde hållas höga. I takt med att tillverkningsindustrin utvecklades skedde en viss stabilisering av ekonomin, vilket lockade utländska, framförallt amerikanska investerare till Chile. Det är dock värt att nämna att redan efter första världskriget fanns amerikanska företag så som Anaconda och Guggenheim etablerade och stod för majoriteten av de utländska investerarna i landet och för över 80 procent av Chiles kopparbrytning. Koppar var onekligen landets viktigaste exportprodukt och stod för ca 50 procent av landets sammantagna exportvinster. Vid andra världskrigets slut gick den amerikanska industrin på högvarv och efterfrågan på chilenska råvaror som skog och koppar var stark och ledde till att andelen amerikanskt kapital ökade i landet. Benjamin Keen har kallat den ekonomiska utvecklingen i Chile för "neo-Colonialism", eftersom Chile då synbart blev en plats för investerare att investera enorma mängder kapital samtidigt som det bidrog till landets ekonomiska utveckling. De utländska företagen tog följaktligen hem enorma vinster. Chiles finansminister Vargas påstod på 1960-talet att för varje investerad dollar tog utländska investerare hem fem i ren vinst.³⁷

Det politiska klimatet i Chile under 1930-talet saknade inblandning av utomstående krafter och det var främst militären, kyrkan och godsägarna som hade makt i landet. I jämförelse med andra latinamerikanska länder var dock den politiska utvecklingen i framkant vad gäller allmän rösträtt, milda jordreformer och ett visst arbetarskydd.³⁸ Urbaniseringen och industrialiseringens tid hade även skapat förutsättningar för nya sociala och politiska aktörer och exempelvis fanns partier representerade både medelklassen och arbetarklassen. Gruvarbetarna var särskilt militanta och inspirerades av sydeuropeisk anarkosyndikalism. Även socialismen fick sitt inträde i chilensk politik, och därmed fick det gamla oligarkiska väldet möta motstånd av sin egen expansion.³⁹ Utvecklingen i Chile ledde till att utländska investerare ökade

³⁷ Engren, 2008, s. 144; Rojas, 1988, s. 156

³⁸ Engren, 2008, s. 144

³⁹ Rojas, 1988, s. 86

sin närvaro i den chilenska maktsfären under 1940-talet, och var kanske ett svar på kalla krigets oroliga tid.⁴⁰

Vid presidentvalet 1946 vann radikalerna, ett socialliberalt parti, valet och kunde styra landet med kommunisternas hjälp. Den nye presidenten Videla kom dock under inflytande av USA att ändra politisk riktning åt höger under kalla kriget. Kommunisterna rensades ut ur kabinettet och lite senare genomdrev Videla en antikommunistisk lagstiftning "Ley Maldita" (1948), som förbjöd kommunistpartiet helt. Kort därefter etablerade Videla även ett koncentrationsläger för kommunister i Pisagua, som låg beläget i ökenområdena norr om Chile. I denna kom kommunister, fackföreningsmän och andra socialister att placeras för tvångsarbete och omskolning. Poängen var att eliminera alla som hotade att driva utländskt kapital ut ur landet. Chile var ett land helt beroende av sin exportindustri som i sin tur ägdes av utländska investerare och som även till viss grad var understödd av inhemska chilenska kapitalister (Junior Partners). För dessa betraktades fenomen som socialism och fackföreningar som hot mot den ekonomiska utvecklingen och den liberala regimens möjligheter att successivt skapa sociala reformer. Investerarna krävde en stabil politisk situation för att kunna fortsätta bedriva sin verksamhet i landet. Den liberala regimens politiska lösning blev således att förbjuda kommunisterna helt från att bedriva politisk verksamhet vilket tydligt markerade Chiles inrikespolitik.⁴¹

3.2 Den politiska situationen i Chile tiden före och under militärkuppen - En socialistisk dröm som inte gick i uppfyllelse

I Chile hade, liksom i många andra Latinamerikanska länder, en radikal våg utvecklats efter den kubanska revolutionen 1959. Dock skilde sig utvecklingen i Chile från de andra länderna och antog en demokratisk utveckling. Jordfrågan var central då jordbruket var ineffektivt och inte längre kunde försörja den alltmer växande befolkningen och det fanns dessutom en stor

⁴⁰ Engren, 2008, s. 144

⁴¹ Engren, 2008, s. 144; Rojas, 1988, s. 155-156

mängd jordlösa lantarbetare vars levnadsvillkor var outhärdlig. I städerna var situationen inte mer uppmantrande eftersom urbaniseringen och tillväxten under 1940-talet hade gjort att över tre miljoner nya stadsbor levde i fattiga slumområden och bildat ett landskap av social och ekonomisk misär. Den snabbt växande befolkningen skapade också ett utanförskap i utbildningssystemet, eftersom universitetsutbildningar i regel var reserverade för söner till hög och medelinkomsttagare. Den fattiga landsbygdsbefolkningen, de utsatta ungdomarna och sluminvånarna bildade tillsammans vid 1950-talets slut ett socialt och politiskt hot mot systemet. Dessa tillsammans med en ny stark vänster som växte fram på universiteten började alltmer göra sina röster hörda genom att engagera sig i vänsterorienterade partier och i det populära Kristdemokratiska partiet.⁴² De flesta chilensare upprördes även över utvecklingen där Chiles mest betydande och dominerande exportvara, kopparen, uteslutande kontrollerades av nordamerikanska företag. 1960-talet innehöll därför en uppgång av politiska och sociala konfrontationer.⁴³

Vid presidentvalet 1964 stod vänsterns kandidat, socialisten Salvador Allende, som en trolig segrare, men han motarbetades av högern som beslutade sig för att sluta upp bakom Kristdemokraternas kandidat Eduardo Frei och därmed förhindra en vänsterseger. Politiken kom på detta vis att handla om valet mellan två sätt att åstadkomma förändringar. Allendes förespråkade en fullständig demokratisk samhällsomvändning till ett socialistiskt samhälle medan Frei förespråkade reformer inom marknadsekonomins ramar. Högern ville mycket hellre sluta upp bakom Frei än att stötta Allende som obarmhärtigt förespråkade genomgående jordreformer, kampen mot de sociala orättvisorna och betydelsen av att skapa folkliga organisationer på samtliga plan.⁴⁴

I september 1970 fick slutligen vänsterblocket majoritet i presidentvalet, vilket möjliggjorde

⁴² Rojas, 1988, s. 155-156; Lundberg, 1989, s. 155

⁴³ Rojas, 1988, s. 155-156

⁴⁴ Rojas, 1988, s. 156

att deras representant, Salvador Allende valdes till president. Chiles politiska arena bestod vid denna tid av tre tydliga block: högern, centern och vänstern. Allendes socialistparti hade vid presidentvalet, med stöd av sex andra vänsterpartier, vunnit cirka 36 procent av rösterna, trots aktivt motstånd från den chilenska högern som främst representerades av Nationalistpartiet och delar av krigsmakten. Allende tillträdde presidentposten i november samma år vilket efterföljdes av en dramatisk period då Chiles dåvarande arméchef mördades av högerextremistiska kretsar. Detta mord och den allmänna turbulensen föranledde att kristdemokraterna i landet valde att stödja Allende i den avgörande omröstningen i Parlamentet. Samarbetet med kristdemokraterna medförde dock krav som innebar att Allende tvingades att acceptera önskemål om att behålla de väpnade styrkornas struktur och hierarki i landet intakta, vilket nästan omgående kom att utnyttjas till förberedelser inför en militärkupp. Med anledning av att Allende aldrig fick egen majoritet i parlamentet samt kristdemokraternas osäkra och inte minst tvivelaktiga stöd, exempelvis valde kristdemokraterna att förena sig med den förra presidenten, Eduardo Frei, eller övriga högern vid viktiga beslut, kom den ekonomiska situationen dramatiskt att förändras vid Allendes sista år vid makten.⁴⁵

I kombination med en misslyckad ekonomisk politik ledde högeroppositionens aktiva motarbete av Allende i samarbete med multinationella företag, följde en minst sagt kaotisk situation. Bristen på parlamentarisk majoritet gjorde det näst intill omöjligt för vänstern att skapa en effektiv stabiliseringspolitik. Högerpartierna styrde stora delar av den ekonomiska politiken, vilket försvårade en stabilisering ledd av vänstern. Tiden innan militärkuppen ökade inflationen en procent per dag, varubristen var påfallande och underskotten i statsbudgeten både inrikes och utrikes var betydande. Strejker, lockouter och demonstrationer avlöste ständigt varandra och bidrog till en splittring bland vänsterpartierna. Allendes roll blev under dessa förhållanden att figurera som medlare mellan partierna, vilket medförde att regeringens handlingsförlamning var ett faktum.⁴⁶

⁴⁵ Lindqvist, 1991, s. 31-32

⁴⁶ Lindqvist, 1991, s. 31-32

Allendes tid vid makten tiden före militärkuppen kom att kännetecknas av en växande polarisering mellan högern och vänstern. Vänstern radikaliserades liksom högern som fick stöd från en bekymrad och frustrerad medelklass. Delar ur kristdemokraterna som sökte samarbete med vänstern för att undvika en militärkupp isolerades i det kristdemokratiska partiet. Nationalistpartiets ledning stödde aktivt förberedelserna inför en militärkupp och välkomnades även öppet när den sedan ägde rum.⁴⁷

Den 11 september 1973 var Allendes maktposition i landet markant försvagad och det program med reformer som påbörjats och bland annat avsåg jordreformer, nationaliseringar av naturtillgångar, banker och industrier samt social rättvisa, blev näst intill omöjligt att genomföra under det ekonomiska och politiska kaos som rådde i landet. Militärkuppen var ingen överraskning och var toppen på ett berg som byggts upp av högeroppositionen som enats, radikaliserats, stärkts och till slut övertagit initiativet sedan Allende tillträtt makten.⁴⁸

Ett liknande mönster ser vi i övriga latinamerikanska länder vid samma tidpunkt. Under 1960-talet sköljde en vänstervåg över Latinamerika som ledde till en rad socialistiska segrar i land efter land. Dock kommer de socialistiska projekten att misslyckas och efterföljas av en övergång till auktoritära regimer bland annat i Bolivia 1970, Uruguay 1973, Chile 1973 och Argentina 1976. Militärkupperna möjliggjordes även genom aktivt stöd från USA som bistod i arbetet med att omintetgöra politiska och fackliga rörelser som kunde innebära hot mot det borgerliga samhället.⁴⁹ USA:s inblandning innebar att chilenska generaler fick i uppdrag att skapa en ny ekonomisk ordning, samhällsstyre och konstitution där nyliberalism genomsyrade landet.⁵⁰

⁴⁷ Lindqvist, 1991, s. 32

⁴⁸ Lindqvist, 1991, s. 32

⁴⁹ Lindqvist, 1991, s. 32-33

⁵⁰ Conteras, 2008, s. 225

Militärkuppen i Chile genomfördes snabbt och skoningslöst av en militärjunta under ledning av arméchefen Augusto Pinochet. Den 11 september 1973 bombade kuppmaakarna presidentpalatset och intog samtliga betydelsefulla platser i huvudstaden Santiago. Majoriteten av den lagliga regeringen fängslades, medan president Allende begick självmord och flera av hans medarbetare dödades. Folkliga ansträngningar att försvara regeringen slogs brutalt ned både på landsbygden och i städerna. Resultatet av militärkuppen blev en massiv och skoningslös repressionen där fackmän och politiska ledare förföljdes i hela landet. De som inte hann fly, gå under jorden eller ta skydd i utländska ambassader, fängslades och mördades eller blev politiska fångar i nyinrättade koncentrationsläger. För de som inte fick plats i lägren fylldes idrottsarenor med fängslade arbetare och intellektuella.⁵¹

Högern ansåg att det inte var nog att fängsla ledarna och ansåg därför att våldet och blodutgjutelsen var nödvändig för att ”utrota den marxistiska cancern” som de ansåg ha slagit rot och fått fäste i Chile. För vänstern omintetgjordes inte bara demokratin utan flera decennier av socialistisk kamp för bättre villkor för arbetare och småbönder under loppet av en dag. Vänsterns arbete och övertygelse om möjligheten att skapa ett jämställt och socialistiskt samhälle led ett hårt nederlag. Vänsterrörelsen i Chile var, till skillnad från flera andra som utvecklades runt om i Latinamerika vid samma tidpunkt, fredligt inriktad och eftersträvade förändring genom allmänna val för att sedan genomföra strukturella reformer. Dock var splittringen inom vänstern kring handlingsplanen för reformerna och den ekonomiska situationen i landet uppenbar långt innan militärkuppen och en avgörande faktor till varför den blodiga kuppen till slut ägde rum.⁵²

Försök att dokumentera brotten mot de Mänskliga Rättigheterna i Chile i samband med militärkuppen har pekat på svårigheten att veta exakt hur många som dödades, fängslades, för-

⁵¹ Lindqvist, 1991, s. 33

⁵² Lindqvist, 1991, s. 34

svann, förföljdes eller tvingades fly Chile åren 1973-1989. Tortyr var utbredd i chilenska fängelser, koncentrationsläger och polisstationer och gör det således svårt att veta hur omfattande tortyren var, vilket gör att risken för mörkertal, alltså människor som inte valt att anmäla övergrepp av rädsla, är stort. Enligt Lingqvist (1991) tyder allt på att militärkuppen och Pinochets maktövertagande dödade tusentals människor och att över 100 000 människor fängslades under längre och kortare perioder. Under Pinochets år som diktator i Chile har över en miljon människor tvingats fly landet.⁵³

3.3 Politiska och ekonomiska motiv

Det chilenska samhället är till stor del uppbyggt på invandring från Europa, medan utvandring är ett relativt nytt fenomen i Chile. En anledning skulle kunna vara landets geografiska utformning i relation till grannländerna. Landet omges av den 420 milslånga gränsen mot Stilla Havet i väst och den enorma bergkedjan Anderna i öst, vilket gjort att det har funnits få naturliga landskommunikationer med grannländerna Argentina och Bolivia. Vidare har Atacamaöknen i norr bildat en naturlig gräns mot Peru, medan den södra delen av Chile vetter mot Antarktis. Sammantaget har den geografiska och ekonomiska isolationen präglat Chiles utformning som skett utan större kontakt med grannländer, åtminstone fram till 1970-talet.⁵⁴

Ett centralt tema som ofta behandlas i historieböcker om Latinamerika är information om invandring till kontinenten. Majoriteten latinamerikanska länder har under lång tid varit invandrarländer. Från 1800-talet till mitten av 1990-talet invandrade tusentals invandrare till kontinenten från många olika håll i världen. I slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet

⁵³ Lindqvist, 1991, s. 34

⁵⁴ Salas, 2008, s. 119

fick exempelvis Latinamerikanska länder migranter från södra Europa, främst italienare och spanjorer och portugiser.⁵⁵

De tidigaste exemplen på invandring till kontinenten går tillbaka till kolonialtiden, då Latinamerika fick motta flera invandringsvågor främst från Spanien och Portugal. Liksom många andra delar av världen, påverkades Latinamerika av slaveriet där miljoner människor ”fraktades” till kontinenten och förklarar varför det finns en betydande andel människor med afrikanskt ursprung i vissa länder.⁵⁶

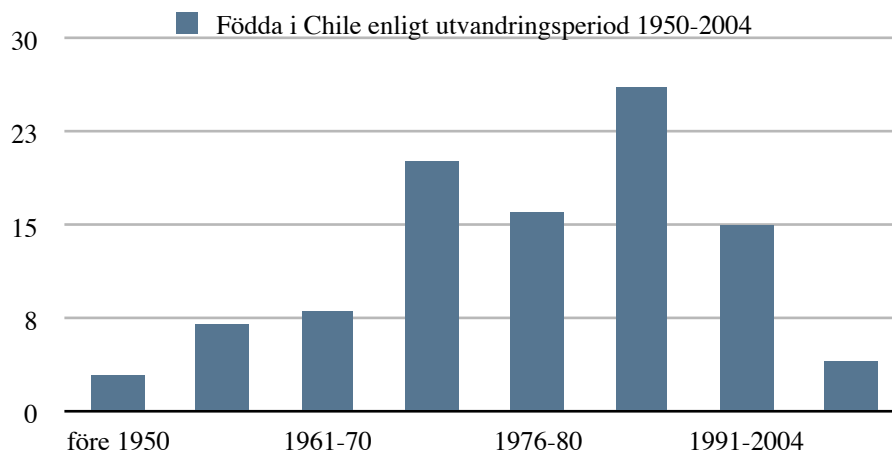
I likhet med andra latinamerikanska länder redovisar Chile i nuläget större utvandring än invandring. Det som dock skiljer Chile åt från andra latinamerikanska länder är att utvandringen inte fortsätter att öka. En anledning till minskningen i Chiles fall tros bero på ett förbättrat politiskt klimat sedan diktatorn Pinochet avsattes.⁵⁷ På senare år gäller det dock även de flesta andra länderna i Sydamerika.

Andelen chilensare som valt att utvandra under olika tidpunkter visas i diagram 1.

⁵⁵ Salas, 2008, s. 119

⁵⁶ Salas, 2008, s. 121

⁵⁷ Salas, 2008, s. 121

Diagram 1, "Födda i Chile enligt utvandringsperiod 1950-2004"⁵⁸

Av detta framgår fördelningen av chilenare som varit bosatta utomlands i minst 15 år. Av diagrammet framgår bland annat att före 1950-talet var utvandring ovanlig. Den största utvandringen inträffade på 1970-talet vilket förklaras av de dåvarande politiska omständigheterna. Vid denna tid påverkades den politiska arenan av Unidad Populares (Folkfrontens) seger och militärkuppen 1973 som utfördes med hjälp av General Pinochet. Efter militärkuppen ägde en massutvandring från Chile rum, vilken anses vara den största i Chiles historia.⁵⁹

Det går även att se att utvandringen delvis följer det politiska läget vid olika tidpunkter. Exempelvis ser vi att demokratiperioder (1950-1970 och 2000-) och diktaturperioden (1973-1989) överensstämmer med låga respektive höga utvandringstal. Det är dock viktigt att framhålla att beslutet hos folk att migrera inte uteslutande berodde på politiska motiv. Bortsett från det oroliga politiska läget under 1980-talet rådde då också en svår arbetsmarknadssituation som gjorde att många valde att flytta utomlands. Det bör också tilläggas att beslutet att flytta utomlands underlättades av anhöriga som redan var bosatta i utlandet och hjälpte släktingar och vänner att utvandra. 1970-talets utvandringssvåg hade förklarligt nog skapat

⁵⁸ Salas, 2008, diagram 1, s. 123

⁵⁹ Salas, 2008, s. 121-122

relativt väletablerade kolonier i mottagarländerna. Utöver dessa aspekter bidrog också ett generöst politiskt klimat hos de flesta västländerna till utvandringen. Sammanfattningsvis kan dessa aspekter förklara till varför perioden 1981-1990 har de högsta utvandringstalen.⁶⁰

Vad gäller utvandringens fördelning på länder så var under perioden 1971-1980 utvandringen störst till Kanada, Argentina, Brasilien, Ecuador och Venezuela. För Sveriges och Australiens del var den chilenska invandringen störst under 1980-talet. Det är lätt att tro att de allra flesta chilensarna kom till Sverige under 1970-talet, men så var det inte enligt statistiken. Sverige fick två utvandringstvågor från Chile, den första direkt efter militärkuppen 1973 och den andra under den ekonomiska krisen i mitten på 1980-talet. I dagsläget är emellertid Sverige det tredje största mottagarlandet för chilensare bosatta utomlands, efter Argentina och USA. Förklaringen är den generösa flyktingpolitik som rådde på 1970-talet gentemot Chile. Svenska ambassaden i Santiago markerade tidigt ett starkt stöd till förföljda personer och välkomnade chilenska politiska flyktingar till Sverige. Efter diktaturens fall i början på 1990-talet minskade dock kraftigt utvandringen från Chile till Sverige.⁶¹

⁶⁰ Salas, 2008, s. 121-122

⁶¹ Salas, 2008, s. 123

Tabell 2 Motiv till utvandring för utlandsbosatta chilensare över 15 år.⁶²

Land / Motiv	Antal	politik	ekonomi	familj	studier	andra	saknas info	%
1. Argentina	211 093	8,54	49,62	30,27	0,72	6,44	4,40	100,0
2. USA	80 805	5,23	36,96	27,34	9,61	17,66	3,21	100,0
3. Sverige	27 345	38,45	9,80	39,48	1,01	7,90	3,35	100,0
4. Kanada	25 415	36,61	15,83	29,27	2,86	10,56	4,86	100,0
5. Australien	23 420	21,10	35,80	26,65	1,49	12,17	2,79	100,0
6. Brasilien	17 131	9,52	40,47	28,53	3,84	12,73	4,91	100,0
7. Venezuela	15 520	15,37	37,35	39,08	1,43	4,44	2,33	100,0
8. Spanien	13 864	4,34	38,28	19,56	13,65	16,38	7,79	100,0

I tabell 2 som redogör för perioden 2003-2004, redovisas mer utförligt för vilka motiv som ligger bakom utvandringen till de åtta främsta mottagarländerna. Till att börja med går det att se att andelen med politiska motiv är låg för de chilensare som utvandrade till Argentina, USA, Brasilien och Spanien. En naturlig förklaring till det är att tre av dessa länder, Brasilien, Argentina och Spanien, hade militärstyre likt Chile efter statskuppen och således inte välkomnade vänsterfolk. När det gäller USA kan den låga andelen invandrare med politiska motiv förklaras med att USA:s politiska och ekonomiska agerande i Chile var sådant som den

⁶² Salas, 2008, tabell 1 och 2, s. 123 och 127

politiska vänstern ville bekämpa. Det är främst ekonomiska motiv som drivit chilensare att utvandra till USA.⁶³

Bland dem som utvandrade till Australien, Kanada och Sverige uppgav större delen politiska motiv och familjeskäl, viljan att återförenas med familjemedlemmar, som skäl till utvandring. Detta kan förklaras med att dessa länder drivit en öppen och generös asylpolitik.⁶⁴

Det går alltså att se ur statistiken att chilenska utvandrare före 1973 drevs av ekonomiska motiv och bar med andra ord på framtidstro och förhoppningar att kunna arbeta sig till kapital för att sedan återvända till landet med förbättrade ekonomiska möjligheter.⁶⁵ Chilensk utvandring med ekonomiska motiv skedde främst under 1960-talet samt under 1980-talets ekonomiska kris och skilde sig således från 1970-talets utvandring då motiven främst var politiska och hörde ihop med det politiska situationen efter militärkuppen 1973.⁶⁶

Sverige var inte en uttänkt tillflyktsort för de politiska flyktingarna som anlände efter den 11 september 1973, utan en fristad som de råkat komma till och som räddat deras liv. Vidare stod Sverige inte för löftet om ”det goda livet”, utan flyktingarna ansåg Sverige vara en nödvändig temporär hållplats för ett senare återvändande till hemlandet, när situationen lugnat ned sig och man kunde återuppta kampen. Många av de politiska flyktingarna förväntade sig inte att leva i exil i Sverige i mer än två år, vilket gjorde att förberedelserna inför återvändandet var centrala för flyktingarna vid beslut gällande sina livssituationer.⁶⁷ Dock kom tiden att spela en avgörande roll för många chilensare, som efter många år i mottagarländerna valde att stanna kvar i i exillandet efter diktaturens fall. Drömmen om en revolutionär koloni i exil i det nya

⁶³ Salas, 2008, s. 126

⁶⁴ Salas, 2008, s. 127

⁶⁵ Lindqvist, 1991, s. 35; Salas, 2008, s. 122

⁶⁶ Lindqvist, 1991, s. 35; Salas, 2008, s. 125

⁶⁷ Lindqvist, 1991, s. 35

landet försvagades i samband med att det svenska samhället och välfärden påverkade flyktingarna allt mer. Integrationen i Sverige gjorde att drömmen om att återvända bleknade för många chilensare.⁶⁸ och är en anledning till varför det är vanligt med att personer i Chile har släktingar eller bekanta bosatta i utlandet. Sådana band har förklarligt nog lett till att chilensare haft lättare att utvandra i efterhand, och de är även en viktig förklaring till den höga andelen chilensare som valde att utvandra under 1980-talet och framåt.⁶⁹

3.4 Flyktingpolitiken gentemot chilensare i Sverige och Europa

Sverige var ett gynnsamt land för latinamerikaner att komma till.⁷⁰ Che Guevara som mördades i Bolivia 1967 var en förebild för de socialistiska ungdomsrevolutionerna i världen och influerade många ungdomars tänkande. I Sverige växte det politiska och sociala intresset för Latinamerika efter kubanska revolutionens seger 1959. En svensk-kubansk vänskapsförening bildades exempelvis 1966 och finns kvar än idag. Även kulturellt var Latinamerika relativt närstående Sverige och upplevdes exotiskt och romantiskt av många svenskar, både vad gäller demografi och den kulturella mångfalden. Spanskan är dessutom ett språk som talas i södra Europa och betraktades därför som bekant av många. Utöver det kan tilläggas att Spanien var svenskarnas främsta turismmål och gjorde att många kunde dra paralleller till Francos auktoritära styre i Spanien med de latinamerikanska ländernas militärdiktaturer.⁷¹

Det fanns ett uttryckt samarbete, intresse och stöd hos framförallt vänsterpartier, men också det Socialdemokratiska Arbetarpartiet samt liberala partier i Sverige. 1969 reste exempelvis den socialdemokratiska utbildningsministern Olof Palme till Chile för att delta vid den europeiskt finansierade invigningen av projektet och observatoriet La Silla. Vid sådana politiska

⁶⁸ Lindqvist, 1991, s.

⁶⁹ Framgår i figur 1, Salas, 2008, s. 122

⁷⁰ Camacho Padilla, 2011, s. 35

⁷¹ Camacho Padilla, 2011, s. 35

resor uppstod ett utbyte men också nätverksbygge mellan svenska politiker och chilensare som kom att spela en stor roll när chilensare senare behövde hjälp att fly landet efter militärkuppen 1973. Många politiskt engagerade svenskar som själva rest i Latinamerika organiserade senare kampanjer för frigivning av politiska fångar. I solidaritetskommittéer med Latinamerika i Sverige växte antalet medlemmar tillsammans med att aktiviteter, oftast åtföljda av musik och där dans, maträtter med latinamerikanska inslag anordnades. En av solidaritetskommittéerna som kom att spela en mycket stor roll för att underlätta att chilensare kom till Sverige var Chilekommittén som bildades 1972 för att stödja Folkfrontsregeringen (Unidad Popular) i Chile. Dess kampanjer syftade till att sprida information om politiska, ekonomiska och sociala reformer som Salvador Allende genomförde. När militärkuppen genomfördes 1973 ökade medlemsantalet i Chilekommittén drastiskt som en protest mot den råhet och det våld som använts för att slå ned den folkvalda regeringen. Därefter kom kommittén att ägna sig åt att protestera mot övergreppen som stred mot de mänskliga rättigheterna och arbetade för frigivning av politiska fångar. Pengar samlades in för att stödja ekonomiskt utsatta i Chile.⁷²

Som tidigare nämnts rådde i Sverige under 1970-talet en generös flyktingpolitik gentemot flyktingar från Chile efter militärkuppen och den efterföljande repressionen. Redan 1971 började exempelvis Chile ta emot utvecklingsbistånd från Sverige. Efter militärkuppen 1973 organiserade den socialdemokratiska regeringen en egen solidaritetskommitté vid namn Chileinsamlingen, där fler partier och fackliga organisationer deltog. Pierre Schori, som var Olof Palmes expert i frågor kring Latinamerika och Medelhavsländerna, beskrev Socialdemokratiska arbetarpartiets reaktion på militärkuppen 1973 så här:

Chile var före Pinochet ett land som också vi i Sverige hade lätt att identifiera oss med. En långvarig demokratisk och facklig tradition och med en regering som bland annat införde gratis mjölk i skolorna. Kuppen blev en chock och solidariteten var stark. Många latinamerikaner fick en fristad i Sverige, de flesta chilensare.

⁷² Camacho Padilla, 2011, s. 29

Flyktingarna öppnade våra ögon för latinamerikansk kultur och politik, vårt samhälle och våra partier berikades till bestående glädje och nytta. Chile blev en del av vårt liv.⁷³

Statsminister Olof Palme, liksom många andra politiker, valde att offentligt ge ekonomiskt stöd till representanter för Unidad Popular i exil, vilket fördömdes av militärjuntan.⁷⁴ Palme var en av få europeiska politiska ledare som gång på gång fördömde situationen i Chile och andra länder med liknande orättvisor. I sitt tal ”Chile berör oss” yttrade Palme följande ord kring Chiles politiska situation:

Kära Miria Contreras, chilenska och svenska vänner, representanter för kulturarbetare som gjort denna utställning möjlig, alla ni som med er närvaro vill hylla minnet av Salvador Allende. Chile angår oss idag, lika mycket som 1973. Salvador Allende var vår vän. Hans mål och Folkfrontens mål är också den svenska arbetarrörelsens mål. Kampen för demokrati i Chile är också vår kamp och den kommer vi aldrig att överge. Det har gått åtta år sedan Pinochet och hans gäng förstörde en av de starkaste demokratierna i Latinamerika. Idag syns inte längre Chile på världspressens förstasidor: Det är en bra anledning att berätta om vad som har hänt i Chile under Pinochets regim.

Chile angår oss också ur en annan aspekt. Landet har förvandlats till en försökskanin för utomordentligt brutalt experiment, vars mål är att visa upp fördelarna av en ohämmad kapitalism. Den kapitalistiska revolutionen som äger rum i Chile visar att ett grundvillkor för att marknadskrafterna ska kunna utvecklas är att ta ifrån den breda majoriteten medborgare sin frihet. Milton Friedman sa nyligen att ”Chile är ett exempel på den utomordentliga produktiva förmåga som finns i ett kapitalistiskt samhälle.”⁷⁵

Den svenska ambassaden och ambassadören Harald Edelstam spelade också en stor roll i försvaret av mänskliga rättigheter och internationell rätt i Chile. I samband med kuppen valde exempelvis den svenska ambassaden i Santiago att öppna ambassaden för förföljda personer och chilenska politiska flyktingar var välkomna att komma till Sverige.⁷⁶ Edelstam var en erfaren och skicklig förhandlare och hade tidigare tjänstgjort i länder med auktoritära regimer och kunde på så vis agera snabbt den 11 september 1973. Han lyckades utöver att erbjuda

⁷³ Camacho Padilla, 2011, s. 45: En intervju med Pierre Schori i Stockholm den 27 april 2010

⁷⁴ Camacho Padilla, 2011, s. 45

⁷⁵ Camacho Padilla 2011, s. 47: Ur Olof Palmes tal ”Chile berör oss” i Stockholm, 11 september 1981

⁷⁶ Camacho Padilla, 2011, s. 49; Salas, 2008, s. 126;

fristad till människor på flykt i ambassaden, ta den kubanska ambassaden och människorna där i sitt beskydd och infann sig även personligen på platser där människor blev arresterade. Edelstams handlingar räddade livet på många fängslade i Santiago, men också runt om i landet dit Edelstam hade skickat sin personal.⁷⁷

Under 1980-talet blev klimatet för att ta emot chilenare på flykt mycket vänligt i de flesta länder i västvärlden.⁷⁸ 1970-talets stora utvandringsvåg och flykt från Chile, i kombination med de 17 långa år som diktaturen varade, gjorde att utvandrade chilenare kom att skapa relativt etablerade kolonier i mottagarländerna, vilket sålunda underlättade efterföljande anhöriginvandring. Många chilenare och deras barn som föddes i mottagarländerna valde efter diktaturens fall att stanna i de nya länderna. Därmed försvagades anknytningen till moderlandet Chile och de integrerades alltmer i de nya länderna. Den väntan och önskan som många politiska flyktingar upplevde om att få återvända till ett demokratiskt Chile, dog således sakta men säkert ut under diktaturens långa tid vid makten.

⁷⁷ Camacho Padilla, 2011, s. 49

⁷⁸ Salas, 2008, s. 122

Tabell 3. Chilenare i exil födda i hemlandet respektive exillandet⁷⁹

Länder	Födda i Chile	Födda utomlands av chilenska föräldrar	Totalt	%
1. Argentina	211 093	218 615	429 708	50,1
2. USA	80 805	33 129	113 394	13,3
3. Sverige	27 345	15 051	42 396	4,9
4. Kanada	25 415	12 162	37 577	4,4
5. Australien	23 420	10 206	33 626	3,9
6. Brasilien	17 131	11 240	28 371	3,3
7. Venezuela	15 520	11 586	27 106	3,2
8. Spanien	13 864	10 047	23 911	2,8
9. Frankrike	10 388	5 394	15 782	1,8
10. Tyskland	6 704	3 576	10 280	1,2
Övriga	55 489	39 601	95 090	11,1
TOTALT	487 174	370 607	857 781	100,0

I tabell 3 över ”Chilenare i exil födda i hemlandet respektive exillandet” kan vi utläsa att drygt 42 000 chilenare var bosatta i Sverige i början av 2000-talet. De flesta arbetar inom ekonomiska aktiviteter samt inom kulturlivet och politiken. År 2008 fanns exempelvis tre riksdagsledamöter med chilensk bakgrund.⁸⁰

⁷⁹ Salas, 2008, s. 125

⁸⁰ Salas, 2008, s. 125

3.5 Flyktingmottagningen i Sverige

Drygt 8 000 flyktingar kom till Sverige efter 1973.⁸¹ Sverige hade sedan decennier tillbaka en bra erfarenhet, infrastruktur och beredskap för att ta emot flyktingar i landet, vilket underlättade mottagningen av de chilenska flyktingar som anlände efter 1973. Inresa till Sverige och asyl beviljades inledningsvis för 200 personer efter kuppen, men redan i november samma år hade antalet asyl-ansökningar ökat till 600. Flyktingkvoten fortsatte öka och i januari 1974 beslutade regeringen att ta bort gränsen för chilenska flyktingar i Sverige med anledning av den omfattande repressionen.⁸² Det var den svenska ambassaden i Santiago som i samarbete med Invandrarverket fattade beslut om varje enskild asylansökan från Chile. Andra människorättsorganisationer som *Vicaría de la Solidaridad*, FNs Högkommissariat för Flyktingar (UNHCR) och Organisationen för Internationell Migration (OIM) såg också till att politiskt förföljda fick kontakt med svenska ambassaden. Men långt ifrån alla flyktingar lyckades söka hjälp av den svenska ambassaden och många valde att fly landet på egen hand inför faran för att bli arresterade eller mördade. Många valde att söka asyl i Sverige, vilket accepterades av invandrarmyndigheten.⁸³

Chilenska flyktinggrupper av varierande storlek kom till Sverige, från enstaka till ett tiotal åtgången. Andelen berodde på hur många utresetillstånd svenska myndigheter hade lyckats bevilja och antalet platser på flyg som gick till Europa.⁸⁴ En del flyktingar var kvotflyktingar, och de var alltså Sveriges officiella och fastställda flyktingkvot, som kommit hit genom Förenta Nationernas försorg. Dessa hade redan fått uppehållstillstånd och flyktingstatus innan de kom till Sverige.⁸⁵

⁸¹ Lindqvist, 1991, 34

⁸² Camacho Padilla, 2011, s. 69

⁸³ Camacho Padilla, 2011, s. 69

⁸⁴ Camacho Padilla, 2011, s. 69

⁸⁵ Lindqvist, 1991, s. 34

Som tidigare nämnts var Sveriges beredskap för flyktingarna god och de första månaderna tillbringade exilchilenare i flyktinganläggningar exempelvis i Moheda, Ystad, Flen, Lagan, Mölle, Köpingsvik och Alvesta. De placerades i baracker med gemensamt kök och andra gemensamma utrymmen. Familjer tilldelades en barack medan ensamstående delade barack med andra.⁸⁶ För flyktingarna var tiden i flyktinganläggningarna en påfrestande period, eftersom de dels hade färsk minnen från tortyr och förföljelse dels hade nära anhöriga som försvunnit, torterats eller avrättats. Isoleringen från samhället som tiden i flyktingförläggningarna innebar var alltså för många en smärtsam upplevelse.⁸⁷ Vistelsen i flyktinganläggningarna kunde variera från tre till sex månader. Det kunde gå snabbare men också ta längre tid om det visade sig svårt att hitta ett arbete och bostad på annan ort. På flyktingförläggningarna fanns obligatorisk undervisning i svenska, geografi och kultur. Samtliga flyktingar fick intyg efter genomförd kurs i svenska på 240 timmar och kunde således visa upp sina förvärvade språkkunskaper inför potentiella arbetsgivare. Yrkesinriktade kurser erbjöds även då staten som åtgärd ville göra invandrarna mer konkurrenskraftiga på arbetsmarknaden samt låna för att kunna bekosta grundläggande behov som mat, husgeråd och kläder.⁸⁸ Inte alla flyktingar som anlände skickades till flyktingläger, även om myndigheterna föredrog att flyktingarna tog del av anpassningsprogrammen. En del flyktingar mottogs av svenska familjer som var villiga att hjälpa till, exempelvis medlemmar ur Chilekommittén, eller redan etablerade anhöriga runt om i landet.⁸⁹

Under följande årtionden fortsatte flyktingar att komma till Sverige från Chile, men också från andra latinamerikanska länder. När militärkuppen i Argentina ägde rum 1976 kom cirka 600 chilenare som vistats där i exil, men inte kunde stanna kvar på grund av regimskiftet.

⁸⁶ Camacho Padilla, 2011, s. 69

⁸⁷ Lindqvist, 1991, s. 35

⁸⁸ Lund & Ohlson, 1999, s. 114

⁸⁹ Camacho Padilla, 2011, s. 69

Hundratals latinamerikanska flyktingar från Östeuropa valde också att ta sig till Sverige på grund av ekonomiska svårigheter och brist på politisk frihet. 200 personer från Rumänien med latinamerikansk bakgrund valde exempelvis att ta sig till Sverige.⁹⁰

4. Intervjuerna

I detta avsnitt redovisar jag resultatet av mina intervjuer med chilenska flyktingar som kom till Sverige efter militärkuppen 1973. Resultatet presenteras i tematiska underrubriker vilka anknyter till studiens syfte och frågeställningar.

4.1 Sociala och politiska orättvisor

Före 1973 var Chile onekligen som land föremål för olika intressekonflikter. Sedan början på 1900-talet hade utländska intressenter investerat stora summor pengar i chilenska industrier, exempelvis i den värdefulla kopparindustrin då koppar var en bristvara under efterkrigstiden. Att majoriteten av förtjänsten på de chilenska råvarorna sedan hamnade hos de utländska investerarna kom att ifrågasättas av en växande grupp människor drivna av socialistiska idéer och förebilder som Che Guevaras verksamhet i Kuba.⁹¹ Stora klasskillnader och sociala orättvisor i det chilenska samhället var också något som motiverade människors politiska engagemang och var kanske ett resultat av en oreglerad kapitalistisk marknad som mestadels gynnade investerarna. Det fanns således en vilja att nationalisera banksektorn, jordbruket, koppar- och fiskeindustrin för att se till att resurserna istället användes för att finansiera en välfärdsutveckling i landet.⁹² Ett starkt ogillande av USAs agerande i Chile karaktäriserar många av intervjupersonernas svar.

⁹⁰ Camacho Padilla, 2011, s. 69

⁹¹ Rojas, 1988, s. 156

⁹² Samtliga intervjupersoner

Jag hatade Nixonregeringen, Kissinger, jag tycker illa om dem fortfarande, de ville ha kopparn.⁹³

Enligt intervjupersonerna utgjordes de engagerade i Folkfronts rörelsen (Unidad Popular) i stort av fackligt anslutna, intellektuella och belästa människor.⁹⁴ Carlos beskrev sina kamrater på följande sätt:

Vi var fackligt anslutna, intellektuella, högutbildade och oftast universitetstudenter. Det fanns också engagerade kvinnor, men de var i minoritet. De var oftast separerade eller frånskilda och mer radikala. Det var vanligt att kvinnor skulle vara hemma med barnen, och det var mestadels inget man ifrågasatte. Kvinnor var ovanliga i rörelsen på den tiden.⁹⁵

Bakgrunden till människors engagemang var framtidstro och viljan att förändra. Rörelsen i Chile hade börjat på gräsrotsnivå tiotals år tidigare, hade vuxit sig starkare och slutligen lett till seger för Folkfronten och Allende. Hans budskap om social rättvisa hade attraherat människor och röster från alla samhällsklasser och båda könen. Enligt Carlos drevs engagerade kvinnor i rörelsen av en starkare vilja att förändra, vilket nog hör samman med bristande jämställdhet i ett samhälle som till stor del är katolskt och med konservativa värderingar på äktenskap. Ur ett genusperspektiv kan också kvinnors situation varit mer påfrestande än männens eftersom de förväntades leva ett liv i skuggan av makten och männen.

För Domingo var hans bakgrund som Mapuche den viktigaste anledningen till hans politiska engagemang. Känslan av socialt och ekonomiskt utanförskap förstärktes av Mapuches marginalisering i det chilenska samhället och kom till slut att bli den drivkraft som fick honom att engagera sig politiskt för social och ekonomisk rättvisa. Att vara Mapuche och växa upp i 1940-1950-talets Chile var enligt Domingo, långt ifrån smärtfritt. Under sin skolgång betraktades han med misstänksamhet och nedlåtenhet av sin omgivning, till den grad att han även misshandlades av sina klasskamrater för att han till en början bara kunde prata Mapuchespråket mapudungun och inte spanska. Föräldrarna talade endast mapudungun och var analfabeter, vilket försvårade deras möjligheter att förbereda Domingo inför skolan. Domingo beskri-

⁹³ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

⁹⁴ Intervju med Peter Diaz, Carlos Soto, Maria Angelica och David Pena

⁹⁵ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

ver att skillnaderna mellan rika och fattiga var stora och påtagliga både i hans eget liv och ute i samhället.

När jag började skolan var det bara spanska och det gjorde att jag fick en massa stryk för att de klassade mig som dum. Så alla upplevelser gjorde att man ville förändra mycket. Hela vägen från barn till vuxen upplevde jag många orättvisor. Sen när jag började lära mig spanska gick det ganska bra för mig och jag var nästan bäst på skolan. Det var alltså inget intellektuellt fel på mig. De tyckte det var konstigt på skolan att en Mapucheindian kom på första eller andra plats i tävlingar på skolan. Sen när jag var 10 år behövde jag byta skola till annan ort närmare staden för att jag blev duktigare och duktigare. I utbyte mot att jag arbetade som springpojke hos en välbärgad tysk familj fick jag boende och mat. Jag bodde i ett litet enkelt rum med plats för en säng och fick äta matrester från familjen. Jag bodde med hunden, och var aldrig i huset som de bodde i. Jag fick inte ens sitta med familjen i bilen när de skulle ut på landet, även om det fanns plats i bilen, jag fick sitta i bagaget och fick aldrig uppleva känslan av att få vara med. Hunden var mer värd än jag. Så är det.⁹⁶

Domingo blev senare invald i Folkfronten (Unidad Popular) 1973 där en av hans arbetsuppgifter var att driva partiets jordreformer och att exproprieras jordbruket till statlig ägo. Ett problem som beskrivs är att en stor del av jordbruken ägdes av utländska investerare som sällan var på plats. Jordbruken brukades inte till sin fulla kapacitet, vilket försvårade möjligheterna till en rättvis fördelning av landets gemensamma resurser till de fattiga.

Jag kandiderade till riksdagsledamot för Unidad Popular 1973. Jag var väldigt påläst och var med i debatter mot högern. Jag körde stenhårt mot dem. Jag var ganska brutal, men det fick jag betala för. [...] Vi nöjde oss inte med att exproprieras mark från rika markägare, vi ville att även fiskeindustrin, och kopparindustrin skulle exproprieras. De ägdes av amerikaner och de tyckte inte om att industrierna skulle nationaliseras. De finansierade högeroppositionen med stora pengar.

Carlos växte upp i ett välmående hem men upplevde tidigt de sociala orättvisorna omkring sig vilket kom att bli drivkraften till hans engagemang. Han beskriver att han och många andra under sin uppväxt var starkt influerad av kristna värderingar, att bry sig om andra, och önskade att kanalisera sin energi konstruktivt genom att engagera sig politiskt. Som kristen marxist gick han med i folkfronten (Unidad Popular), eftersom han ansåg att Kristdemokraterna var för konservativa för att kunna driva igenom de förändringar han ville se i samhället. Som fackman och senare utsedd till bankchef för en bank av Allende-regeringen strävade han efter att den finansiella makten skulle ändras och bli mer tillgänglig för folket. Det skulle ex-

⁹⁶ Intervju med Domingo Paine, den 27 november 2015

empelvis vara enkelt för den lilla människan att ta banklån för att kunna bygga sitt hus.

Vi 40-talister tyckte att världen var orättvis, människor hade inte mat för dagen, de kunde inte gå i skolan. Vi hade det, vi hade stora fester, men inte de andra. Vi frågade oss vad vi kunde göra för att förändra världen? Svaret var att gå med i fackföreningar för att få våra krav uppfyllda. När vi lyckades med det tittade man runt omkring sig och ville förändra mer.⁹⁷

När jag blev utsedd administratör och bankchef av Allende-regeringen skapade vi på banken ett kollektivt dagis på övervåningen där bankdirektören tidigare hade hållit hus. I det största och lyxigaste rummet på övervåningen, där han hade brukat äta sina luncher serverad av en kokerska, placerade vi barnsängar. Trots nationaliseringen av banken var han var fortfarande ägare formellt, men fick inte lov att administrera banken längre.⁹⁸

Förändringarnas vindar blåste i Chile i samband med framgångarna för Unidad Popular och det fanns en smittande optimism bland människor. Många av intervjupersonerna upplevde att det gick att förändra och att förändringen fanns inom räckhåll. David beskriver sitt engagemang som total, och att han arbetade outtröttligt som administratör och politiker för Unidad Popular för att driva igenom sina hjärtefrågor att jämna ut sociala orättvisor. Han arbetade bland annat med att fattiga och socialt utsatta områden skulle få mat och vatten distribuerat till sig genom staten.

Jag sov inne på mitt kontor på en madrass. Det fanns så mycket att utföra och jag ville inte gå ifrån jobbet.⁹⁹

Under denna tid poängterar dock Carlos att det fanns en stark opposition till den folkvalda regeringen som porträtterades i media och jämfördes bland annat med kommunister och militärdiktaturen i Kuba. Förespråkarna av en fri marknadsekonomi valde exempelvis att sälja sina aktier för att rädda vad de kunde innan nationaliseringen.

Tänk dig om en nationalisering av banken hade ägt rum i Sverige, det hade blivit ett jävla liv. Enligt pressen var det vi gjorde, att bankerna intervenerades, författningslagvidrigt. Vänstern såg det som framsteg. Vänstern utmålades i pressen som värsta kommunisterna som skulle skicka barnen till Ryssland för omskolning. Jämfördes med Fidel Castro. Vi var marxister så till viss del kommunister. Soci-

⁹⁷ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

⁹⁸ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

⁹⁹ Intervju med David Pena, den 4 december, 2015

aldemokrater var kommunister från början.¹⁰⁰

Tiden innan militärkuppen inträffade var den ekonomiska situationen i landet ohållbar. Allende hade drivit en misslyckad ekonomisk politik som tillsammans med högeroppositionens aktiva motarbetande hade skapat en kaotisk situation. En stabiliseringspolitik ledd av vänstern visade sig omöjlig utan majoritet i parlamentet. Enligt mina källor ska utländska investerare, framför allt amerikaner, aktivt ha motarbetat den folkvalda regeringens beslut om nationalisering av chilenska industrier genom att finansiera högeroppositionen. Genom att vidmakthålla en stark högeropposition kunde högern locka tillbaka medelklassen och motarbeta vänstern. Ett viktigt exempel som intervjupersonerna nämner är transportindustrin, som enligt dem finansierades av investerarna och betalade lastbilsägarnas stillastående. Resultatet av transportindustrins stillastående ledde till matbrist och påtagliga prishöjningar, vilket upprörde den drabbade medelklassen. En intervjuperson beskrev att samma dag som militärkuppen ägde rum höjdes matpriserna till det tiodubbla.

Känslan av att en militärkupp skulle äga rum var utbredd bland intervjupersonerna. Flera av intervjupersonerna menade att ”det låg i luften”. Känslan förstärktes av att en växande polarisering mellan högern och vänstern porträtterades i media samtidigt som nybildade halvfascistiska militärgrupper utförde bojkotter och sabotage mot regeringen. Ingen visste dock i vilken omfattning eller med kraft den skulle slå till. Samtliga intervjupersoner beskriver att chocken över militärkuppens omfattning var stor och att ingen hade kunnat ana att den skulle slå till med sådan skoningslös brutalitet den 11 september 1973. En del var efter kuppen övertygade om att den skulle gå över, då liknande militärkupper ägt rum i grannlandet Argentina men att de hade lugnat ned sig efter ett tag. Enligt både Domingo och Carlos hade förberedelser inför en eventuell kupp påbörjats på arbetsplatser där instruktioner skickats ut av Allende-regeringen med anledning av en misslyckad militärkupp som skett bara några månader tidigare men slagits ned. Förberedelserna var dock inte tillräckliga, och berodde nog på att presidenten Salvador Allende förespråkade en fredlig och demokratisk politik.

¹⁰⁰ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

Jag var tvungen att gå till jobbet samma dag som militärkuppen, det var min plikt då jag var utsedd av regeringen. När de bombade presidentpalatset som låg bara 300 meter bort sökte vi skydd i källaren. Alla som ville fick komma ned till oss. Vi hörde Allendes sista ord i radion och tänkte att det var kört. Lite senare meddelande militärjuntan i radion att alla tjänstearbetare fick tidsfrist för att kunna ta sig hem från sina arbeten.¹⁰¹

Vi hade ingen chans mot stora imperier med obegränsade resurser som till exempel USA. Vi kunde inte inse det stora förspel som fanns bakom, utan vi var fokuserade på det lilla Chile. Om jag var politiker idag skulle jag tänka helt annorlunda kring demokrati, frihet och rättvisa. Jag är övertygad om att om förändring ska ske måste det ske underifrån, från folket. Frihet och demokrati är en färskvara enligt mig, man får inte släppa det. Man måste vårda demokrati och frihet som sitt lilla barn. Annars är det lätt att hamna i ytterligheterna.¹⁰²

Carlos betonade dock, utöver det organiserade motståndet från USA, ideologiska meningskiljaktigheter inom den egna rörelsen som en avgörande faktor som gjorde att militärkuppen lyckades. Socialdemokraterna inom partiet förespråkade en mildare och fredligare framtoning för att inte skrämja bort medelklassväljarna, medan vänstern var mer otålig och förespråkade väpnad aktivism. Skillnaderna kan bekräfta de inre motsättningar som fanns inom Folkfronten (Unidad Popular).

Det var fria val hela tiden, och till slut gick vi för långt åt vänster och började tappa mellanskiktet. De stöttade en militärkupp istället för att stötta sociala reformer. Det var ett djupt misstag att inte locka in dem men vi var för ivriga. Det fanns en vänster inom partiet som förespråkade väpnad aktivism och som motarbetade rörelsens arbete och rykte. I media porträtterades polariseringen mellan vänstern och högern som utmålade oss till extremister i stil med 'är ni inte med oss är ni vår fiende'. Allende sa tydligt att det är fel att putta ut medelklassen eftersom det är de rösterna som gett oss makten. Han var en socialdemokratisk politiker.¹⁰³

Tiden närmast efter kuppen var orolig och tillsynes vardagliga situationer kunde plötsligt avbrytas av civilklädd militär som grep och förde bort människor. På kvällarna rådde utgångsförbud samtidigt som människor plockades från sina hem av militären. Trots hemska och dramatiska upplevelser försökte människor fortsätta leva ett normalt liv. Tre intervjupersoner beskriver sina erfarenheter från den närmaste tiden efter militärkuppen enligt följande:

¹⁰¹ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

¹⁰² Intervju med Domingo Paine, den 27 november 2015

¹⁰³ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

Jag minns en dag när jag stod i kö för att handla bröd då plötsligt en militärbil körde fram och tog människor mitt framför oss. Vi var förstas jätterädda och sprang hem. Man förstod att de utsattes för någonting hemskt, att folk var inspärrade i arenan, och när vi var i Sverige hörde vi talas om tortyren. Vi försökte leva ett normalt liv trots allt som pågick omkring oss. Jag behövde vara lugn och stark för mina barn.¹⁰⁴

Människor som tidigare hade hälsat på oss, tittade inte på oss längre efter kuppen.¹⁰⁵

Det fanns militär och poliser överallt. Vi kunde inte göra annat än att gömma oss. På natten rådde det utgångsförbud, det var då de genomförde razzior och tog folk.¹⁰⁶

Två intervjupersoner valde efter kuppen att ta tillfälligt arbete i skogsindustrin i södra Chile i väntan på att situationen skulle lugna ned sig. Carlos lyckades få arbete som administratör på ett sågverk och beskrev känslan av antiklimax av sitt arbete då han indirekt bidrog till en ohållbar situation för arbetare med dåliga arbetsvillkor.

Jag arbetade som administratör på ett sågverk där arbetarna var utsugna till max. De jobbade och jag var en del av det. Det smärtade mig, men vad gör man.¹⁰⁷

Ytterligare ett par intervjupersoner valde att fly till Chiles grannland Argentina efter en längre tid under jorden, medan andra valde att gömma sig hos sina familjer. Verkligheten hann dock ifatt även dem i Argentina och 1976 ägde en liknande militärkupp rum där vilken tvingade dem och andra chilensare i exil att återigen fly. Trots försöken att fly, gömma sig och invänta bättre tider, blev en del av intervjupersonerna till slut tillfångatagna av militären. De som inte blev det utsattes för regelbunden kontroll av den nya regimen i form av husrannsakan i sina hem, telefonavlyssning och förföljelse.

Otaliga vittnen och överlevare från Pinochets maktövertagande och militärdiktatur har beskrivit att tortyr var utbredd i chilenska fängelser, koncentrationsläger och polisstationer.

¹⁰⁴ Intervju med Maria Angelica Briones, den 28 november 2015

¹⁰⁵ Intervju med Maria Angelica Briones, den 28 november 2015

¹⁰⁶ Intervju med Peter Diaz, den 5 december 2015

¹⁰⁷ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

Bland intervjupersonerna beskrivs ett samarbete mellan militären och marinen vid maktövertagandet där militären använde marinens lokaler för placering av fångar. Två av intervjupersonerna, spenderade mellan tre till sex månader i koncentrationsläger och beskriver sin vistelse där som mycket brutal.

Den tiden jag satt militärförläggningen var ganska brutal. Det var hårda bud där. [...] Första dagen jag kom dit fick jag mina framtänder utsparkade. Jag hade svårt att prata efter det [...] Jag blev torterad varje dag när jag satt där. [...] De trodde att jag hade gömt vapen och ville att jag skulle avslöja det. De ville också att jag skulle avslöja mina bästa kompisar, var de jobbade och vad de gjorde. [...] Jag lyckades fly från koncentrationslägret med våld. [...] Jag vägde ungefär 52 kilo när jag kom till Sverige. Idag väger jag 90.¹⁰⁸

Tiden i koncentrationsläger kantades med daglig tortyr som var ämnad att bryta ned fångarna psykiskt och där det främsta syftet var för att få tillgång till viktig information så som var medhjälpare och anhängare till Allende-regeringen befann sig. Av de tortyrmetoder som militären använde sig av menar de att skenavrättningar, elchocker och misshandel var vanligast. Fångarna fick under hela sin vistelse i koncentrationsläger bära ögonbindel vilket tros bero på att de inte skulle känna igen förövarna när och om de mot förmodan skulle släppas ut. En del i militären kunde dock visa större omsorg gentemot fångarna. Här följer ett talande exempel från tiden i koncentrationsläger av Domingo:

Militären, officerarna visste om att jag var aktiv politiker för Unidad popular [...] En gång tappade de en cigarett framför mig och sa: ”Du har tappat en cigarett, plocka upp den.” Jag hade ingen cigarett och såg inget för min ögonbindel, men jag tror att de ville ge mig cigaretten så att jag skulle lugna ned mig. Under tortyrtiden var en del vänliga men de flesta var inte så. En gång sa de att de skulle ha ett riktigt möte med mig eftersom jag var van vid att ha sådana möten. De sa: ’Nu ska du ha ett sådant möte. För du är en riktig ledare, du är nästan som en kung. Idag ska vi kröna dig.’ De satte en elektrisk krona på mitt huvud. Sen satte de igång elektriciteten som gjorde att smärtan dunkade i huvudet. Du skakar hela tiden i kroppen av elektriciteten. En läkare stod bredvid och kontrollerade om man klarade mer. Sen efter några månader kom de på att man kunde lägga dig på en plåtsäng som var kopplad till elektricitet. Den kallades för grillen. Känslan när man låg där var att hela kroppen brinner, elchocken gjorde att man inte kunde öppna munnen. Sen hade de en elektriskt laddad penna, tror jag att det var, som de körde mot könsorgan, i rumpan. En gång hände inget pga maskinfel. De sa ’han reagerar inte’ och då slängde de kallt vatten på mig. Känslan av vatten tillsammans med elen var att kroppen brinner.¹⁰⁹

Efter tiden i militärförläggningen lyckades Domingo att fly och tvingades efter några månader under jorden att söka asyl i Sverige genom den colombianska ambassaden.

¹⁰⁸ Intervju med Domingo Paine, den 27 november 2015

¹⁰⁹ Intervju med Domingo Paine, den 27 november 2015

4.2 En omtumlande och emotionell flykt

Som tidigare nämnts var chocken över militärkuppens grymhet och omfattning stor bland intervjupersonerna då den stod i skarp kontrast till de förväntningar som hade funnits om en fredlig utveckling mot demokrati och välfärd.¹¹⁰ En omfattande repression och förföljelse av fackmän, politiker och medhjälpare till Allende-regeringen ägde följaktligen rum efter militärkuppen och tvingade hundratusentals människor på flykt. Efter tiden i koncentrationsläger fortsatte förföljelsen vilket tvingade människor att fortsätta leva under jorden och i rädsla för att bli tillfångatagna igen. Anhöriga som inte togs tillfånga levde under skräck och under ständig bevakning. Inför den stundande faran att tillfångatas av militären valde intervjupersonerna att fly landet vid olika tidpunkter, och under varierade och inte minst dramatiska former. Vissa lyckades med hjälp av FN att fly i egenskap av kvotflyktingar medan andra, trots hårt motstånd och övervakning från militären, tog sig till ambassader, däribland den svenska, för skydd och för att kunna söka asyl. Målet med flykten var att gå i exil i ett annat land under en tid för att senare återvända och återuppta kampen när situationen i landet hade lugnat ned sig. Som flyktingar visste intervjupersonerna mycket lite om Sverige och såg ankomsten till Sverige som en tillfällighet.

Jag hade ingen aning om Sverige, visste ingenting. Att jag hamnade i Sverige var bara en tillfällighet. Det var inte tänkt så som det blev.¹¹¹

Flykten från Chile upplevdes känslomässigt upprivande för många av intervjupersonerna eftersom det i många fall inte fanns utrymme att säga farväl till sina nära och kära. Rädslan för deras liv hade slutligen drivit dem från deras hemland och tvingat dem på flykt. Även vetskapen om att inte få veta när de skulle kunna återvända till Chile tärde på många. Ingen visste att det skulle dröja nästan tjugo år innan de skulle tillåtas återse sitt hemland igen. En intervjuperson mindes mycket tydligt en militärpersons sista ord på flygplatsen innan de fick gå ombord planet.

¹¹⁰ Lundberg, 1989, s. 155; Samtliga intervjupersoner

¹¹¹ Intervju med Domingo Paine, 27 november 2015

'Jag hoppas att ni får komma tillbaka.'¹¹²

Att inte alla i militären var lika grymma har påpekats av majoriteten intervjupersoner. I en tid då människor levde under hot, blev inspärrade, förföljda, torterade och i många fall mördade är det nog förstaeligt att människor i svåra situationer valde att göra som de blev tillsagda av myndigheter. Våld och hot om våld har stor makt över människors agerande.

4.3 Kampen om ett fritt Chile fortsatte

Det första intrycket av Sverige varierade mellan intervjupersonerna. Domingo upplevde miss-tänksamhet när han anlände till flyktinganläggningen i Alvesta, som han tyckte påminde om det koncentrationsläger han hade vistats i några månader tidigare. Efter några veckor lärde sig dock Domingo att slappna av. Han upplevde att han fick ett fint mottagande av myndig-hetspersoner som behandlade honom som en människa med lika värde från start.

På flyktinganläggningen kunde också politiska debatter gå varma bland de latinamerikanska flyktingarna. Det rädde spänningar mellan socialdemokrater och vänsteraktivister som inte höll med varandra om hur situationen i Chile skulle lösas. Vänsteraktivisterna betonade att ett fritt Chile bara kunde skapas genom en organiserad och beväpnad kamp, medan exempelvis Domingo och Carlos betonade betydelsen av fredliga reformer med utgångspunkt från folket.

Vänsteraktivisterna trodde inte på förändring genom demokratiska tillvägagångssätt, de som trodde på väpnad kamp. Jag var socialdemokrat i dagens bemärkelse och trodde precis som Allende att vägen till förändring skulle vara fredlig och komma från folket. Förändring är inget som kan tvingas fram.¹¹³

Domingo hade sin väska packad i tretton år, då han trodde att hans vistelse i Sverige skulle vara ytterst kortvarig. Han var beredd på att återvända så fort situationen lugnat ned sig. Efter en kort tid i Sverige fortsatte han sitt engagemang för Chile och engagerade sig i den svenska solidaritetsrörelsen Chilekommittén. Genom denna började han arrangera demonstrationer för

¹¹² Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

¹¹³ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

att synliggöra problemen i hemlandet. För honom var det av största vikt att fortsätta kampen för ett fritt Chile.

Om jag står upp och kämpar för demokrati i Sverige, kämpar jag indirekt också för demokrati i Chile.¹¹⁴

Domingo engagerade sig även internationellt i Salvador Allende-föreningen och höll bland annat föreläsningar i Ryssland, Polen, Ungern och Bulgarien om diktaturen i Chile.

Carlos anlände till Sverige ungefär 9 månader efter kuppen i juni 1974. Det första påtagliga intrycket han fick av Sverige var uppsynen av långhåriga poliser. Han upplevde att de långhåriga poliserna gav ett mildare intryck än det han var van vid i Chile, vilket han ansåg var positivt. Ett annat intryck var ordningen i Sverige, att alla bussar och tåg gick i tid och alla telefonkiosker fungerade, som hörde inte till vanligheten i hemlandet.

Lite senare anlände Carlos fru, Maria Angelica med barnen som FN-kvotflyktingar. De upplevde liksom Domingo att de fick ett fint mottagande av myndigheter i Sverige. Utöver den obligatoriska SFI-undervisningen fick Maria Angelica gå en yrkesinriktad kurs medan Carlos lyckades få praktik på en bank som senare ledde till anställning. Inledningsvis fick också paret ett statligt startbidrag för att kunna bekosta grundläggande behov som mat, kläder, möbler och husgeråd till deras nya hem, och som de ansåg var mycket positivt för att kunna starta ett eget liv i det nya landet. Idag har de kvar en möbelgrupp som det statliga startbidraget hjälpte till att bekosta. Möbelgruppen bär enligt dem på ett historiskt och sentimentalt värde eftersom den påminner om det nya liv som Sverige hjälpte dem att skapa.

Vi har kvar en möbelgrupp från den tiden än idag. Den är inte så fin men vi kan inte göra oss av med den.¹¹⁵

¹¹⁴ Intervju med Domingo Paine, den 27 november 2015

¹¹⁵ Intervju med Maria Angelica Briones, den 28 november 2015

Även Carlos valde att fortsätta sitt politiska engagemang i Sverige den första tiden men upplevde dock efter en kortare tid att solidaritetsrörelsernas metoder i form av flygbladsutdelning inte var tillräckligt effektiva för att öka medvetenheten och hjälpinsatserna till Chile. En metod de valde var därför att hungerstrejka, vilket han ansåg hade bättre effekt.

Jag valde att ta avstånd från det jag kallar för politisk gymnastik som inte har någon väsentlig effekt.¹¹⁶

Maria Angelica valde däremot att engagera sig tillsammans med andra kvinnor och skickade varje månad tio kilo kläder tillsammans med en ansevärd summa pengar till Chile. Efter hand övergick engagemanget i föreningar och solidaritetsrörelser in i en ny fas, där fester anordnades och kulturella utbyten mellan latinamerikaner och svenskar ägde rum. Carlos engagerade sig senare i Vänsterpartiet i Växjö och blev nämndeman, men det engagemanget avtog med tiden.

Jag kom efter en längre tids engagemang på att jag ville förändra världen, men världen hade förändrat mig. Det är synd men så är det.¹¹⁷

Bättre tyckte jag det var att sköta sitt jobb och ge intrycket att vi är välanpassade och bidrar till samhället, att vi inte är en belastning för samhället, än att springa upp för trappor och dela ut flygblad. Det gjorde att jag kom på kant med de politiska organisationerna, som jag tyckte egentligen bara var en parodi på organisationerna i Chile.¹¹⁸

Vi är stolta för att vi betalade alla våra lån och vi har aldrig varit på socialen.¹¹⁹

För paret var det betydelsefullt att göra rätt för sig i det nya landet, och var således nöjda över att relativt snabbt funnit sysselsättning och haft möjligheten att tidigt kunna försörja sig själ-

¹¹⁶ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

¹¹⁷ Intervju med Peter Diaz, den 5 december 2015

¹¹⁸ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

¹¹⁹ Intervju med Maria Angelica Briones, den 28 november 2015

va. För dem handlade det inte bara om att skapa en grundtrygghet i Sverige, men också att integreras i samhället och vara förebilder för sina barn.

Ytterligare två av intervjupersonerna, Peter och David, fortsatte också sitt engagemang i Sverige. David engagerade sig politiskt i socialdemokraterna, medan Peter engagerade sig i Vänsterpartiet, och i solidaritetsrörelser som Chilekommittén och en mapucheförening. Peter identifierade sig som vänsterrevolutionär och för honom var det en självklarhet att engagera sig för andra utsatta människor som mapuche som dessutom fanns i hans släkt. Han poängterade att det fanns ideologiska skillnader mellan människor i vänsterrörelsen, men att de egentligen inte var så stora eftersom de i det stora hela ville åt samma håll. Dock tillägger han att det fanns en väsentlig ideologisk skillnad mellan vänsterregimer i exempelvis Kuba och Rumänien som var mer auktoritära och diktaturer i jämförelse med Chile under Allende-tiden som strävade mot ett öppet och demokratiskt samhälle. Ideologiska meningsskiljaktigheter kunde dock också finnas i organisationerna i Sverige. En slutsats Peter kommit fram till under sin tid i Sverige, och liknar Carlos slutsats, är att vänstersidan i Unidad Popular hade varit för ivrig till förändring. Ivern och viljan att förändra hos vänstern hade krockat med en verklighet som inte var redo för den snabba förändring som en övergång till ett socialistiskt samhälle innebar.

Vi ville ha en snabb process. Det var därför det gick som det gick. Man har efter all tid som gått haft tid att tänka över vad som hände.¹²⁰

Peter och hans fru fick relativt snabbt arbete i Sverige via arbetsförmedlingen. Dock stötte han i Sverige på en ny verklighet som med tiden gjorde att han kom att ifrågasätta sitt engagemang för andra människor.

Man tror på rättvisa, annars finns ingen rättvisa, därför engagerar man sig. Jag kände mig diskriminerad som invandrare i Sverige och insåg att jag alltid hade kämpat för andra men att det nu var dags att börja kämpa för mig själv. När jag insåg det började jag att engagera mig i facket.¹²¹

¹²⁰ Intervju med Peter Diaz, den 5 december 2015

¹²¹ Intervju med Peter Diaz, den 5 december 2015

Peters och Carlos sociala och politiska arv från Chile med fokus på att kämpa för kollektivet och för Chiles sak hade med tiden i Sverige lett till att en ny sorts individualism utvecklades hos dem. Att vara invandrare i Sverige medförde andra problem och därför insåg de att det var dags att börja fokusera på att förbättra villkoren för sig själv och sin familj. Det var en individualism som blev allt vanligare i Sverige under 1980-talet och därefter omfattade även socialistiska flyktingar från Chile, men de påverkades också av den allt tydligare främlingsfiendligheten i Sverige och andra västeuropeiska länder från 1990-talet.

4.4 Drömmen om att återvända

Majoriteten av intervjupersonerna var eftersökta eller förbjudna av militärregimen att återvända till Chile efter militärkuppen och det dröjde nästan tjugo år innan situationen i landet hade lugnat ned sig och de för första gången kunde återvända. Nästan alla intervjupersoner återvände till Chile efter diktaturens fall men de upplevde på plats att landet inte var sig likt.

Jag hade en tanke att hela tiden återvända till Chile. Sen var jag i en annan verklighet då jag inte hade något kvar.¹²²

Chile hade förlorat sina drömmar. Människor hade blivit individualister, och fokuserade på sitt eget. Jag kände mig inte välkommen. Jag blev erbjuden statlig anställning i Chile och planerade att flytta tillbaka med min fru och mina barn. Vi åkte dit, men insåg i och med att allt var privatiserat att utbildningen var för dyr för barnen och att vår lön inte täckte alla våra kostnader. Mina släktingar i Chile betraktade oss dessutom som förrädare som hade lämnat landet. De menade att de hade fått äta upp all skit efter vi hade åkt och att vi hade det så bra i Sverige. Efter en månad i Chile insåg vi att det inte gick och åkte tillbaka.¹²³

Våra släktingar säger än idag att de dödade för få, att de borde dödat fler. Jag lärde mig genom en SVT dokumentär att man slaktade en halv miljon kommunister i Jakarta med hjälp av USA. Mördarna berättade att de var glada över vad de hade gjort. Kommunismen betraktades som en sjukdom. En högt uppsatt chilensk militär sa: 'det finns människor med mänskliga värden och det finns andra som är mer djur än människor'. Man avhumaniserade vänstermänniskorna i Chile. De var bara kommunister som skulle dödas. De släppte lös alla mördarna, folk försvann och mördades bland annat genom att slängas från helikoptrar i havet.¹²⁴

¹²² Intervju med Peter Diaz den 5 december 2015

¹²³ Intervju med Domingo Paine, den 27 november 2015

¹²⁴ Intervju med Carlos Soto, den 28 november 2015

De ekonomiska möjligheterna för intervjupersonerna att återvända och starta upp ett liv i Chile var för många följaktligen små och steget att flytta ansågs vara för stort. Många uttryckte svårigheten över att kunna få arbete i Chile efter att de har varit borta från arbetsmarknaden så länge. Två av intervjupersonerna tillade även att släktingar i hemlandet inte var positiva till att de eventuellt återvände. De betraktade dem fortfarande som kommunister och sympatiserade således fortfarande med Pinochet och diktaturregimens handlingar. Sammantaget bildar dessa aspekter orsaker till intervjupersonernas beslut att inte återvända till Chile.

Jag stannade för kärlekens och barnens skull. Carlos var eftersökt i Chile.¹²⁵

Efter så lång tid i Sverige ville inte barnen återvända och vi tänkte att de inte skulle behöva uppleva samma sak igen.¹²⁶

Några andra intervjupersoner uppgav också att de stannade i Sverige för sina familjers skull men även för att de eller nära anhöriga var eftersökta i Chile, åtminstone den första tiden. Efter diktaturens fall och när möjligheten att återvända uppstod insåg de att barnen motsade sig en flytt till Chile. Barnen hade integrerats i Sverige, och som föräldrar ville de inte utsätta sina barn för en liknande upprivande situation där de var tvungna att flytta, igen.

5. Diskussion och slutsatser

Syftet med min uppsats har varit att förstå chilenska politiska flyktingars situation och upplevelser tiden före och efter militärkuppen samt att förstå hur flyktingarna upplevde den efterföljande flykten till och flyktingmottagningen i Sverige. Precis som David poängterade under intervjun börjar många chilenska flyktingar bli till åren komna, och där deras erfarenheter, perspektiv, upplevelser och minnen är värdefulla att uppmärksamma och analysera av eftervärlden.¹²⁷ Det är också min fortsatta övertygelse att historien har möjlighet att berikas, le-

¹²⁵ Intervju med Maria Angelica Briones, den 28 november 2015

¹²⁶ Intervju med Maria Angelica Briones, den 28 november 2015

¹²⁷ Intervju med David Pena, den 5 december 2015

vandegöras samt nyanseras om den lilla människan, i detta fall flyktingarna, ges utrymme att tala om sina upplevelser och minnen.

Det finns givetvis alltid aspekter som kan göras bättre i arbeten. Jag hade exempelvis kunnat intervjua fler politiska och även ekonomiska flyktingar. Dock upplevdes ett sådant åtagande bli för stort i ett litet arbete som detta.

Vad gäller likheter och skillnader med tidigare forskning har likheter med i princip samtliga punkter från tidigare forskning varit urskiljbara i denna undersökning. En skillnad från tidigare forskning handlade dock om återvändandet som en vilja att se bortom sin egen maktlöshet och sociala degradering i Sverige. Tvärtom indikerar resultatet i denna undersökning att intervjupersonerna haft en positiv upplevelse av flyktingmottagandet och integrationen i Sverige och således hade det någorlunda lätt att skaffa sig sysselsättning i Sverige. De arbeten som intervjupersonerna fick i Sverige liknade dessutom de som de haft i hemlandet vilket skulle kunna indikera att inte alla uppmuntrades av AMS, en svensk myndighet som var huvudansvarig för flyktingmottagningen, att omskola sig till enklare yrken. En av intervjupersonerna tillade dock under intervjun att han känt sig diskriminerad på sin arbetsplats i Sverige, vilket kan ha varit en bidragande anledning till hans önskan att återvända till hemlandet. För att dock kunna vara säker på denna slutsats behövs troligtvis fler djupintervjuer tillsammans med intervjupersonerna i denna undersökning.

Intervjuerna i denna studie indikerar sammanfattningsvis att chilenska flyktingars upplevelser av den politiska situationen i Chile tiden före och efter militärkuppen 1973 var av en mångfacetterad karaktär. Gemensamt var upplevelsen av sociala och ekonomiska orättvisor i Chile tiden före militärkuppen den främsta anledningen till intervjupersonernas politiska engagemang, oavsett vilken social eller etnisk bakgrund de hade. Vid denna tid upplevde intervjupersonerna att politiska förändringar gick att genomföra i samhället med tanke på de framstegen som samlade som vänsterrörelsen under Allendes ledning åstadkommit dithills. De motsättningar som fanns i den egna vänsterrörelsen upplevdes av de flesta intervjupersonerna vara en

viktig anledning till varför en militärkupp slutligen ägde rum. Det påpekas bland annat att vänsterextrema inom den egna rörelsen var för ivriga till förändring vilket i många fall skrämde bort kristdemokraterna som samarbetspartner och medelklassen vars röster Allende-regeringen var beroende av. USA:s inblandning och ekonomiska stöd till högern var också stora och bidragande faktorer till militärkuppen, liksom medias medverkan till en polarisering mellan vänstern och högern. Målet för samtliga intervjupersoner var att gå i exil i ett annat land för att senare återvända när situationen lugnat ned sig och då återuppta kampen för ett fritt och demokratiskt Chile. Vidare ansåg intervjupersonerna att det inledande mötet med Sverige var positivt och att de fick nödvändigt stöd, i form av ekonomiskt startbidrag, svenskundervisning och yrkesinriktade kurser från staten, vilket underlättade integrationen och deras inträde på den svenska arbetsmarknaden. I Sverige valde samtliga, dock under olika former, att engagera sig för Chiles sak, men det var ett engagemang som efter hand klingade av för många av intervjupersonerna. Mötet och integrationen i Sverige hade förändrat den kollektiva kampen och hade blivit individualistisk till sin karaktär. Majoriteten intervjupersoner åkte tillbaka till Chile efter diktaturens fall, men beslutade sig av olika anledningar att åka tillbaka då drömmen om ett demokratiskt och socialistiskt Chile var borta. På gott och ont hade Chile förändrats, och människorna där likaså. Svårigheten att hitta anställning efter en sådan lång tid borta från arbetsmarknaden i Chile, privatiserade och dyra utbildningar för barnen och släktingar som fortfarande sympatiserade med militärdiktaturens handlingar, var sammantaget aspekter som motiverade intervjupersonernas beslut att stanna kvar i Sverige.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Intervjuer

Carlos Soto, pensionerad bankman och politiker

Maria Angelica Briones, pensionerad förskoleassistent

Domingo Paine, pensionerad ingenjör och politiker

David Pena, pensionerad politiker och entreprenör

Peter Diaz, pensionerad lokalvårdare och fackman

Chilensk kvinna, forskare

Tryckta källor

Litteratur

Camacho Padilla, Ferdinando. (2011). *Ett liv för Chile - Solidariteten med Chiles folk och chilensare i Sverige 1970-2010*. Stockholm: Institutionen för spanska, portugisiska och latinamerikanska studier vid Stockholms universitet

Conteras, Jorge. (2008). *Chile 11 september 1973 - Kuppen, terrorn och tragedin*. Chile:

LOM: Ediciones Ltda

Denscombe, Martyn. (2009). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

Elliot, J.H. (2006). *Empires of the Atlantic world - Britain and Spain in America 1492-1830*.

USA: Yale University Press

Lindqvist, Beatriz. (1991). *Drömmar och vardag i exil*. Helsingborg: Schmidts Boktryckeri AB

Lund, Christer & Ohlsson, Rolf. (1999). *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*. Kristianstad: SNS Förlag

Lundberg, Svante. (1989). *Flyktingskap: Latinamerikansk exil i Sverige och Västeuropa*. Lund: Studentlitteratur

Pahlm, Lars Gunnar. (2005). *Flyktingar från Baltikum till Gotland vid krigsslutet 1945 - Hur var gotlänningarnas bemötande av de civila flyktingarna jämfört med de militära?* Högskolan i Kalmar: C-uppsats historia

Rojas, Mauricio. (1988). *Latinamerikas sociala och politiska historia*. Lund: Studentlitteratur

Salas, Osvaldo & Engren, Jimmy. Lundberg, Svante & Platzer, Ellinor. red. (2008). *Efterfrågad arbetskraft? - Årsbok 2008 från forskningsprofilen Arbetsmarknad, Migration och Etniska relationer (AMER) vid Växjö universitet*. Växjö: Växjö University Press

Svanberg, Johan. Thor Tureby, Malin & Hansson, Lars. red. (2010). *Muntlig historia i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur

Tosh, John. (2011). *Historisk teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Linnéuniversitetet

Institutionen för kulturvetenskaper

391 82 Kalmar / 351 95 Växjö

Tel 0772-28 80 00

kv@lnu.se

Lnu.se/kv

